

CHRISTENEN

begrip

MOSLIMS

1996
JAARGANG 22
NUMMER 127

*Bekeren:
breuk
of
trans-
formatie*

begrip

Een tijdschrift, dat vanuit de RK-Kerk, de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde kerken in Nederland streeft naar het kweken van onderling begrip tussen Moslims en Christenen en gelovigen van beide godsdiensten oproept tot ontmoeting, met respect en behoud van eigen identiteit.

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

R.K. Kerk: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum,
Luybenstraat 17, 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-6145159
Katholieke kerk in België: S. Lambregs, pr.
Kastertstraat 19, B-3600 Genk, België, tel. (+32) 089-352 883
Ned. Herv. Kerk: Mevr. Josien Folbert, 'Kerk en Wereld',
Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241
Gereformeerde kerken: Drs. C. van 't Leven, Dienstencentrum,
Postbus 203, 3830 AE Leusden, Tel. 033 - 4960360/ 4960329

REDACTIE:

M van den Boom
J. Folbert (contactpersoon HK)
S. Lambregs
N. Landman
L. van Oers (contactpersoon RKK)
C. van 't Leven (contactpersoon GKN)
G. Speelman
K. Steenbrink (eindredactie)

Uitgever/ Redactie en administratie:

'Cura Migratorum'
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
Tel 073 - 6145159
Fax 073 -6131175

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:

f 25,- / 450 Bfrs per jaar (5 nummers)
Losse nummers: f 6,50 / 120 Bfrs
Giro 4300211 t.n.v: Begrip/ Cura Migratorum
België: Kredietbank 453-0258581-69
t.n.v. Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk.

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

BEKEREN

Over en weer wordt er bekeerd: in dit nummer geven wij daarover geen algemene theorie, maar wel inleidende artikelen van een moslim (Mevr. Sattar) en een christen (mevr. Speelman). Daarna vijf rapportages uit de praktijk: interviews met drie vooraanstaande moslims in Nederland en België over hun bekering tot de islam vanuit het christendom. Herman Takken en Cokkie van 't Leven geven daarna berichten over de andere weg. Bekeren blijkt vaak heel radicaal te zijn, maar toch nooit te blijven steken in een statisch eindpunt: net als bij de dansende derwisj gaat de beweging door en als de mens helemaal veranderd is kan hij als een andere persoon toch wel weer bij zijn beginpunt zijn aangekomen!

INHOUDSOPGAVE BEGRIP NO. 127, JANUARI 1996

Leerhuis: Bekering tussen geloof en religie (Sajidah Abdus Sattar)	2
Bekering: breuk of transformatie (Gé Speelman)	6
Afro-Amerikaanse Surinamers als nieuwe moslims (Ibrahim Spalburg in gesprek met Gé Speelman)	11
Van Oosterhuis zingen tot Koran lezen (Interview met Mevr. M. Bogaers door Josien Folbert)	15
Onthaal van bekeerlingen in Brussel (Gesprek met Dr. Omar Van den Broeck door Simon Lambregs)	21
Waarom worden moslims christen? (Herman Takken)	29
Bekering als levensweg (Cokkie van 't Leven)	33
Moslims in Europa	38
Boeken	45
Cursussen en ontmoetingen	49

BEKERING TUSSEN GELOOF EN RELIGIE

Sajidah Abdus Sattar

Een woord kan verschillend worden verstaan. Bekerung heeft duidelijk met *keren* te maken, maar zegt niets over het "van wat" of het "naar wat". Ideomatisch spreekt men zowel van *zich* bekeren als bekeerd *worden*. Dat laatste wordt nogal eens geassocieerd met gedoopt worden. Verder betekent bekeren ook wel het overtuigd worden van een godsdienstige of ideologische waarde en wellicht het zich aansluiten bij een groep gelijkgestemden. De Franse en Engelse termen voor bekeren zijn afgeleid van het Latijnse woord *convertere*, dat het veranderen van de ene toestand of status naar de andere betekent.

Het Arabische woord *tauba* (of *taubat*) heeft ook een element van keren in zich en slaat niet vanzelfsprekend op een *conversion*. Het betekent berouw hebben, zich afkeren van zonde en zich toekeren naar God. Merkwaardig is, dat deze eigenschap in de Koran ook aan God wordt toegeschreven. Hij is ondermeer *at-Tawwaab*, de Toewender, de Berouw-aanvaarder. God wendt zich vergevend naar de mens die zich berouwvol tot Hem keert. Het gaat om een handeling of een gebeurtenis die slechts in wederkerigheid kan plaatsvinden. In deze betekenis is bekerung een intieme spirituele aangelegenheid die alleen God en de individuele mensenziel aangaat, los van dogmatiek of collectieve normen. Bekerun in de zin van *tauba* betreft het zich keren tot God, en geen sterveling die zich daarmee mag bemoeien. Nauw verwant aan dit concept

is het Nederlandse begrip bekerung in de zin van het zich afkeren van een slechte gewoonte, wellicht ten gunste van een meer godsdienstige leefwijze. Het vragen van vergiffenis, het zich oriënteren op God en het besluit zich aan godsdienstige leefregels te houden zijn zaken die iemand slechts voor zichzelf kan doen. Het gaat om dan het *zichzelf* bekeren; iets dat alleen door de direct betrokkene kan worden gedaan en niet kan worden afgedwongen.

Toch hebben christenen en moslims zich eeuwen lang bezig gehouden met het bekeren van anderen of van elkaar. Daarbij ging en gaat het vaak om verandering van loyaliteit. Een dergelijke bekerung betekent onderwerping aan het een of andere gezag - soms vertegenwoordigd door een paus of een kalief - en om verandering van groepsloyaliteit en culturele identiteit. De wijze waarop een dergelijke bekerung wordt bewerkstelligd is lang niet altijd spiritueel. In tegenstelling tot de individuele, innerlijke bekerung wordt een verandering van godsdienst vaak opportunistisch gemotiveerd of van buitenaf opgelegd. Steeds weer blijkt dat verandering van godsdienstige identiteit kan plaatsvinden, niet alleen onder druk van argumenten, maar ook door sociale en politieke persie. Vaak kleeft er iets gewelddadigs of koloniaals aan dit type van bekerung, hoewel de veroorzakers ervan het vaak genoeg zien als een goede daad.

Los van eventuele politieke motieven om anderen te bekeren, berust gods-

dienstige zendingsdrift op de vermeende superioriteit van de eigen overtuiging. Daarbij maakt het wel wat uit of mensen met een andere overtuiging als totaal verloren worden gezien of slechts als minder compleet. Wat dat betreft verschillende wederzijdse meningen over elkaar van christendom en islam. Het historische christendom beschouwt de mens als van nature zondig - wellicht belast met een erfzonde - en voor zijn redding afhankelijk van een verlosser. Zonder geloof in Christus als goddelijke zaligmaker, gesymboliseerd in de doop, zou een mensenziel voor de eeuwigheid verdoemd zijn. Vanuit die gedachten-gang is het een daad van menslievendheid om iedereen te bekeren tot het christendom, ook zij die reeds op een andere manier geloven in de ene God. Ook veel moslimgeleerden vinden dat zij de waarheid in pacht hebben, maar kunnen er niet onderuit dat de Koran respect gebiedt voor alle profeten (waaronder ook Jezus) en joden en christenen, samen met moslims, kenschetst als gelovigen en "lieden van het boek". Bekering in de zin van *tauba* is een spirituele deugd die niet kan worden opgedrongen. Bekering tot de islam als wereldwijde gemeenschap van gelovigen (*umma*) is zeer wenselijk, maar niet noodzakelijk. Gezien de chronologie heeft de islam als religieuze en sociale stroming vanaf het begin rekening moeten houden met (onder andere) christenen en hun claim op de opperste waarheid. Hoewel het jammer is dat christenen het profeetschap van Mohammed gewoonlijk niet erkennen, zijn zij niet automatisch verdoemd. In principe zou ieder die gelooft in de ene God en goed leeft in het paradijs kunnen komen. Daarom is de humanitaire drang van moslims om joden en christenen te bekeren vrij gering. Om de islam in te kunnen zetten als motief voor politieke manipulatie zijn andere elementen

nodig, zoals het signaleren van een culturele, economische of militaire bedreiging van de moslimgemeenschap, of een (veronderstelde) belediging van de profeten.

In de loop van de geschiedenis heeft dit verschil tussen christelijke en islamitische opvattingen over bekering geleid tot afwijkende meningen over een plurale samenleving. De verbreiding van het christendom in Europa ging gepaard met een sterke kerkelijke hiërarchie en het neerslaan van alle ongekerstende of ketterse elementen. Tussen kruistochten en inquisitie was er weinig ruimte om respect te tonen aan niet-christelijke godsdiensten. Inmiddels gaan nu de Westerse kerken gebukt onder de druk van een algemene secularisatie, terwijl de seculiere samenleving veel christelijke en pseudo-christelijke waarden handhaaft onder een humanistisch vaandel. De zendingsdrift van dit neo-christelijk secularisme doet niet onder voor dat van de kerk. In naam van het kapitalisme (of juist communisme) wordt de redding van de mensheid door het geld en de wereldmarkt gepredikt of opgedrongen. Wanneer religie wordt gezien als niet meer dan wat cultuur en folklore, betekent het vasthouden aan godsgeloof en religieuze ethiek een stagnatie in middeleeuwse gewoonten. Daarvan zou de zogenaamde derde wereld goedschiks of kwaadschiks gered moeten worden. De Westerse cultuur lijkt een monster van Frankenstein te hebben geschapen.

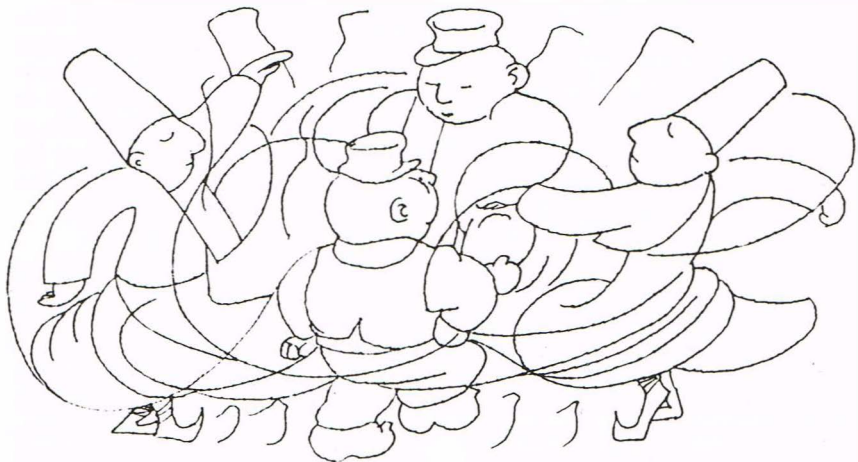
Maar ook de islamisering van grote delen van Azië en Afrika is niet altijd zachtzinnig geweest. Wel werd in de meeste gebieden aan joden en christenen de status van beschermeling gegeven en mochten zij hun eigen godsdienst en burgerlijk recht handhaven, maar afwijkende opvattingen over de islam en het staatsgezag bleken vaak onac-

ceptabel. De aanvankelijk spectaculaire successen in het verbreiden van de politieke en culturele orde van de islam gingen gepaard met leergierigheid en een mentaliteit van openheid. Mede als gevolg van de aanvallen door kruisvaarders en Mongoolse stammen en door nederlagen in Spanje nam de moslimgemeenschap een meer gesloten, defensieve houding aan. Het verlies van politieke macht en sociale stabiliteit, dat samenhang met de Europese koloniale expansie in de 18e en 19e eeuw, bracht pijnlijke beschadigingen toe aan de moslimidentiteit. Resulterende gevoelens van frustratie en machteloosheid leiden soms tot onredelijk felle reacties en intolerantie ten opzichte van sympathisanten van het Westen.

Toch wordt er in moslimkringen veel nagedacht over wat de claim op universaliteit van de islam precies inhoudt. Het maakt nogal wat uit of islam primair wordt opgevat als een innerlijke toestand (vredige overgave aan de ene God) of vooral als specifiek reglement voor een maatschappijconcept dat uit-

eindelijk voor iedereen zou moeten gelden. Volgens de eerstgenoemde opvatting is *islaam* de natuurlijke staat van de mens. God heeft immers volgens de koran de mens geschapen met een goede natuur (*fitra*); alle mensenkinderen worden geboren als *moslim*, dat wil zeggen: van nature overeenstemmend met Gods bedoeling. Alleen door beïnvloeding van buitenaf of een bewuste keuze kan iemand moslim-af worden. Daar tegenover staat de opvatting dat iemand die opgroeit als moslim of kiest voor de islam, lid wordt van de moslimgemeenschap en zich aan alle regels van de *sjarie'a* behoort te houden. Wie dat niet doet, is niet loyaal aan de groep en onbetrouwbaar. Volgens deze visie zijn niet-moslims zoals christenen ook niet te vertrouwen, omdat hun loyaliteit elders ligt. Deze angstgedachte brengt sommige moslims ertoe om het eigen terrein scherp af te bakenen en ieder die met het vijandige Westen zou kunnen heulen te argwanen.

Bekering als maatschappelijk en politiek fenomeen heeft slechts indirect te ma-

ken met spiritualiteit of religieuze overtuiging. Bovendien leidt het ene misbruik van godsdienst tot het andere. De zendingsoopdracht vanuit het christendom wordt nog vaak verstaan als excuus voor cultuur-kolonialisme en legitimatie van politieke en economische dominantie. Daarnaast wordt de tolerante wijsheid van de profeet Mohammed nogal eens overschaduwde door absolutistisch fanatisme. Wie bezeten is van het eigen gelijk voelt zich blijkbaar ontheven van de plicht tot reflexie en zelfkritiek. Het beeld dat gelovigen - christen of moslim - van zichzelf hebben als verdedigers van de universele waarheid mag niet leiden tot dwang of manipulatie. *La ikraha fid-dien*, geen dwang in godsdienst, is een koranisch beginsel. Geen enkel mens is gerechtigd zich met de intieme relatie tussen God en de mensenziel te bemoeien en niemand heeft het recht om godsdienst te misbruiken voor politieke doeleinden.

Op grond van beider claims van universaliteit hebben zowel christenen als moslims zich bij tijd en wijle schuldig gemaakt aan grootschalige bekering -

goedschiks of kwaadschiks - van andere volkeren. Welke van beide daarbij de grootste blaam treft, zullen historici moeten uitmaken. Hoe dan ook, deze religieuze ambities hebben moslims en christenen in een positie van wederzijdse concurrentie geplaatst en dat heeft meermaals tot ernstige conflicten geleid. De nasleep van die historische botsingen bestaat in de nog steeds voortlevende wederzijdse vijandbeelden die van stal worden gehaald wanneer dat maar uitkomt. Veel moslims vermoeden achter christelijke initiatieven een geheime agenda van bekering en dominantie, en veel christenen vermoeden dat moslims gevaarlijk zijn omdat zij hun godsdienst te vuur en te zwaard zouden willen verbreiden. Maar herinneringen aan kruistochten en inquisitie of aan Moorse macht en Turkse expansie mogen een vreedzaam samenleven en produktieve dialoog niet langer in de weg staan. Fanatisme leidt maar al te gemakkelijk tot een onheilige oorlog en de vernietiging van spirituele waarden waar zowel moslims als christenen voor zeggen te staan.

BEKERING: BREUK OF TRANSFORMATIE?

Gé Speelman

Bekering betekent altijd verandering. Maar de vraag is: hoe radikaal is die verandering? In het populaire spraakgebruik is bekering een totale verandering, die je hele leven op zijn kop zet.

Volgens deze voorstelling van zaken kan je die verandering ook nog precies op een bepaald tijdstip vastleggen: "Vrijdag 12 december, om drie uur 's middags, bekeerde ik mij."

Maar is dat wel altijd zo?

In hoeverre houdt bekering in dat je je verleden volledig buitenboord zet? In hoeverre word je anders en waarin blijf je dezelfde?

Sommige mensen die een bekeringservaring achter de rug hebben, benadrukken inderdaad het feit dat ze een totaal andere persoon zijn geworden als de mens die ze waren, voor anderen blijft hun verleden een gewaardeerd onderdeel van hun persoonlijke identiteit.

Zoals een Nederlandse vrouw die vanuit een Rooms-katholiek milieu was overgegaan tot de islam eens tegen mij zei: "Ik ben dan wel een moslim, maar ik blijf daarbij een katholieke moslim." Volgens haar zat er iets herkenbaar katholieks in de manier waarop zij de islam beleefde.

In de bijbel en in de koran wordt over bekering niet alleen, en zelfs misschien niet voornamelijk gesproken als een overgang van een bepaalde religieuze gemeenschap naar een andere. Veel belangrijker is het aspect van de *keer* die het leven van de gelovige neemt: een zich afkeren van zonde, onrecht, inauthentiek leven en zich toekeren naar God. Dat kan dan ook overgang naar

een andere godsdienstige gemeenschap inhouden. Het is niet verbazend dat in bijbel en koran daarvoor ruimtelijke termen worden gebruikt, die iets met "keren" te maken hebben: toekeren, afkeren, omkeren.

In de bijbel blijkt, dat de profeten bij tal van gelegenheden het volk Israel oproepen, "terug te keren" tot God (hierbij wordt vaak het werkwoord *shoebh* en afgeleiden gebruikt).

Zo wordt gezegd in Maleachi 3:7: *Keert terug tot Mij, dan zal ik tot u terugkeren, zegt de Heer der heerscharen.*

In het Nieuwe Testament wordt de nadruk gelegd op de transformatie die het leven volgens de boodschap van Jezus met zich meebrengt. Jezus roept als Jood zijn volgelingen op, de boodschap van terugkeer tot God en leven naar Zijn koningschap serieus te nemen. De eerste christenen, Paulus voorop, begrepen dat leven in Christus iets is dat een veranderde levensstijl met zich meebracht.

Een conclusie van een artikel dat bekering in de bijbel bestudeert is dan ook: in de bijbel komt soms bekering voor als een voortzetting van een al eerder ingezet patroon, bijvoorbeeld in het verhaal van Ruth, die heel gradueel en stap voor stap haar levenswijze verandert, of zoals de Romeinse hoofdman Cornelius in Handelingen 10, die in alles wat hij deed dicht bij de joodse manier van leven stond.

Ook zie je af en toe, zoals in het verhaal van de bekering van Paulus, een plotse linge totale ommekeer, waarin geen ruimte meer lijkt voor het (zondige, slechte) verleden. Een veel normaler pa-

troon van bekering in de bijbel is echter dat van de *transformatie*: mensen zien hun verleden in een nieuw licht, waardoor het wordt verhelderd, maar niet ontkend of opgeheven. (Malony, 53/4)

Iets soortgelijks kan je zeggen van de koran. Hoewel er in de koran niet een apart woord voor "bekering" bestaat, kan men toch zien dat er vaak in ruimtelijke termen wordt gesproken over de beweging van de mens naar God toe. Daarvoor wordt dan de term "taba" en verwante termen gebruikt. Zo in soera 30:30-31: *En richt je aangezicht naar de godsdienst als een aanhanger van het zuivere geloof, de van God afkomstige aanleg die Hij de mensen ingeschapen heeft (...)* *Wendt jullie schuldbewust tot Hem en vreest Hem en verricht de salaas en behoort niet tot de veelgodendienaars.*

Door latere islamitische geleerden wordt ons voorgehouden dat voor geloof (*iemān*, het voor waar, *amien*, houden) woorden en werken nodig zijn. Basis voor geloof is echter de *tasdiq* in God. Dat kan je vertalen met: (de waarheid) erkennen, maar ook: waar maken, bevestigen in je leven.

Bij echte toewending tot God gaat het dus niet alleen om een overtuiging van je hart, maar ook om het waar maken van die overtuiging. Daarvoor bewandelt de gelovige een hele weg, die loopt van berouw en afkeer van onrecht (*tawba*) via geloof via het doen van de dingen die gedaan moeten worden (*moe'a-malaas*) naar het binnenkomen in de gemeenschap van gelovigen, de *oemma*. Hoewel in de islam het belang van een plotseling doorbrekend inzicht in de waarheid van Gods woord en de daarmee gepaard gaande radicale afwending van het verleden dus wel erkend wordt, ligt de nadruk toch altijd op het bewandelen van een langere weg als het om het geloof gaat. (Maloney p.31)

Dat klopt ook met het beeld dat men

krijgt bij bestudering van de geschiedenis van de islam. De meeste mensen zijn moslim geworden langs de weg van de geleidelijkheid. Van een scherpe breuk met het verleden is in de meeste islamitische culturen geen sprake. Bij studies van de islam in Afrika en in het middeleeuwse Iran blijkt, dat de islamisering van een samenleving een langzaam proces was, dat vaak eeuwen in beslag nam. In Afrikaanse culturen vestigde zich vaak eerst een kleine groep moslim handelaren in een streek, die zich in bepaalde opzichten afsloten van de omgeving (fase van quarantaine). Na een tijd begint een proces van zich mengen van personen en religieuze tradities. Sommige autochtone inwoners van de streek worden moslim, dat wil zeggen, ze spreken de islamitische geloofsbeleidens uit, maar in feite behouden ze veel van hun oude religieuze overtuigingen. Pas veel later, als meer en meer mensen moslims worden, vindt er een uitzuivering plaats, vaak onder invloed van een hervormingsbeweging, en gaan mensen de ware islam van allerlei lokale gebruiken onderscheiden. Dit voorbeeld laat zien, dat bekering vaak niet het radicale proces is dat de populaire voorstelling van het begrip wil. Vaak is er dus ook hier eerder sprake van een transformatie van de bestaande samenleving dan een radicale breuk. (Fisher 1973)

Ook in Iran blijkt dat de inwoners pas heel geleidelijk tot de islam overgingen. (Bulliet 1979)

Uiteraard kan men in grote trekken van het christendom hetzelfde zeggen. Toen de Romeinse keizer Constantijn zich in 312 bekeerde tot het christendom en het zo tot staatsgodsdienst maakte, was naar historici schatten, ongeveer 10% van de bevolking christen. (Rambo, p.150). Het proces van christianisering verliep ook daarna heel geleidelijk, al gingen vanaf dat moment veel mensen zich christen noemen.

Het is waarschijnlijk, dat mensen die zich aan het begin van een religieuze vernieuwingsbeweging of een nieuwe godsdienst bekeren een heel andere groep zijn dan de mensen die ertoe overgaan als de godsdienst zich al lang en breed gevestigd heeft in een samenleving, een godsdienst is die respect en aanzien heeft. De eerste volgelingen van bijvoorbeeld Mohammed en Jezus behoorden tot de mensen die in hun samenleving in de marge stonden om allerlei redenen; het waren meestal (met een paar uitzonderingen) niet de gegoeden, aanzienlijken en machtigen die als eerste moslim of christen werden. Zoals Jezus al zei: "Gezonde mensen hebben geen heilmeester nodig".

Bekering tot een nieuwe godsdienst stempelt je tot ander. Dat is gemakkelijker te verdragen voor mensen die op een bepaalde manier al "anders dan normaal" zijn. Zij hebben minder te verliezen en veel te winnen: een nieuwe gemeenschap, waar je niet op je anders-zijn wordt aangesproken, waar je

welkom bent. Daarmee is niet gezegd, dat je zo bekeerigen sociologisch kunt wegverklaren; wel, dat het bij bekering om een complex begrip gaat, waarbij veel motieven een rol spelen. Een van die motieven is in het merendeel van de gevallen ongetwijfeld de oprechte wens door de bekering dichter bij God te komen.

Het patroon dat uit bijbel en koran blijkt, en dat je in grote trekken ook terugvindt bij de overgang van hele samenlevingen naar een andere godsdienst wijst dus eerder op een transformatie dan op een breuk. Dat wil niet zeggen, dat de verschillen tussen de toestand voor en die na de bekering niet uiteindelijk heel groot kunnen zijn. Het gaat meer om de manier waarop het eigen verleden (van het individu of de samenleving) gezien wordt: wordt dat leven ontkend, van geen enkele relevantie geacht, of wordt het door de bekering als het ware meegenomen in een nieuw verhaal?

Deze vraag is ook van belang als we kijken naar de psychologische effecten van individuele bekerings. We leven in een tijd, waarin het meer dan ooit mogelijk is voor individuen om hun eigen keus te maken op godsdienstig terrein. Dit geldt niet alleen voor onze samenleving; er is een wereldwijd proces aan de gang waarin mensen van verschillende culturen en religies toenemend met elkaar geconfronteerd worden. Alleen al het feit dat de buurman of buurvrouw een ander geloof heeft dan je van huis uit hebt meegekregen, maakt dat mensen zich van alternatieven bewust zijn. In deze context gaan mensen op zoek naar de voor hen juiste manier om God te ontmoeten. De meeste mensen komen uiteindelijk tot de conclusie dat de godsdienst die ze van kindsbeen hebben geleerd de beste, enige juiste is.

Sommigen onder ons komen tot een andere conclusie. Dat kan uit heel verschillende motieven zijn. Lofland en Skonovd noemen: intellectuele, mystieke, experimentele, affectiegerichte, revivalistische of gedwongen bekerings. (zie Rambo, 145).

Wat al die verschillende verhalen en invalshoeken gemeen hebben, is dat mensen door een gevoel van crisis bewogen worden. Iedere mens en samenleving kent crises. Voor de meeste crises volstaan echter de antwoorden waarmee men is opgevoed; pas als die niet meer voldoen gaat men elders op zoek. Soms is de ervaren crisis diep en acuut, en vraagt hij om een snel antwoord. Soms gaat het meer om de spreekwoordelijke druppel die de emmer doet overlopen: al een tijdje is iemand bijvoorbeeld niet tevreden met het leven dat zij leidt; ze vindt de antwoorden die ze in haar kerk hoort over de diepste vragen van het leven niet bevredigend, maar kan er de vinger niet achter krijgen wat er aan schort.

Dan kan een klein, in de ogen van buitenstaanders onbetekenend incident soms de breuk met het oude bewerkstelligen. Augustinus hoorde een kindstem zeggen: "Neem en lees!" toen hij in de tuin van een vriend zat na te denken. Misschien wilde het kind van de burenen een verhaaltje horen. Voor hem was het echter aanleiding om de bijbel te openen en als met nieuwe ogen te lezen. (Rambo, p.46)

De crisis kan er ook een van emotionele aard zijn. Een onderzoekster die telkens tien bekeerlingen tot het orthodoxe jodendom, de katholieke kerk, de hare krishna's en de bahai onderzocht en deze veertig personen vergeleek met dertig niet bekeerden, kwam tot de conclusie dat in de groep bekeerlingen veel mensen (in vergelijking met de controlegroep) te maken hadden met emotionele problemen, zoals een ongelukkige jeugd, een moeizame relatie tot hun vader en/of relationele problemen in het latere leven. (Rambo, p.52)

Het zoeken naar nieuwe wegen wordt vaak gemotiveerd door ontevredenheid met het oude. Die ontevredenheid brengt de crisis teweeg die aan het begin staat van een bekering.

In dat licht bezien is een bekering wel degelijk een breuk met het oude leven, dat heeft afgedaan. Die breuk kan vaak heel pijnlijk zijn. Soms houdt het in dat je letterlijk moet breken met allerlei vrienden of familieleden die je stap niet kunnen waarderden.

Maar de breuk is vaak het begin van een veel langduriger proces van transformatie, waarin je de wereld leert zien met nieuwe ogen.

Als de beslissing is genomen, de overstap te maken naar een ander geloof, volgt daar vaak de beslissing uit, toe te treden tot een nieuwe gemeenschap van gelovigen. Die overstap gaat vaak gepaard met rituelen: de doop, het in het openbaar uitspreken van de shahada,

het volgen van bepaalde voorschriften omtrent kleding of voedsel. In de nieuwe gemeenschap leert de bekeerling een nieuwe levenswijze, nieuwe begrippen die het hem/haar mogelijk maken de wereld met nieuwe ogen te zien.

Dat proces van zich op het leven oriënteren op een nieuwe manier is niet zo snel afgerond. Het is moeilijk te zeggen, wanneer de bekering is afgesloten. Misschien is het beter, te spreken van een voortdurende her-vorming van de gelovige.

In dat proces gaat men vaak met andere ogen kijken naar het eigen verleden. Was het in het begin van de overstap soms nodig (in de ogen van de bekeerling) onder dat verleden radikaal een streep te zetten, later leert men daar vaak positiever tegenaan te kijken. Overigens voelt niet iedereen die noodzaak tot een radikale breuk. Een man die vroeger tot de Southern Baptists behoorde (een conservatieve kerk in de VS), maar die merkte dat zijn meeste vrienden joden waren en die zelf veel synagoges bezocht, kon toch niet beslissen de overstap naar het jodendom te maken, omdat hij er niet mee in het reine kon komen hoe hij dan over Jezus moest denken. Op een dag preekte de rabbijn in de synagoge waar hij was over Jezus. "Waar zou Jezus zich het meest thuisvoelen als hij nu in onze stad kwam?" vroeg de rabbijn zich af. "Zou hij het meest thuis zijn in de katholieke kathedraal? Of in de presbyteriaanse kathedraal? Nee, hij zou zich het meest thuisvoelen hier in de synagoge." Toen bedacht de baptist, dat hij zich ook het meest thuis voelde in de synagoge. De rabbijn had het hem mogelijk gemaakt, juist geen breuk met Jezus te hoeven bewerkstelligen. (Rambo, 145).

Hoewel er dus in elke bekering, of het nu die van een groep, een individu of een samenleving is, iets van een breuk zit, moet het aspect van continuïteit niet uit het oog worden verloren. De meeste bekeringen zijn het best te begrijpen als een permanente pelgrimstocht, die nooit helemaal is afgesloten.

Aanbevolen literatuur

- Lewis R. Rambo: *Understanding religious conversion*. Michigan, Yale Un. Press 1993
- H. Newton Malony & Samuel Southard: *Handbook of religious conversion*. Birmingham (Alb.), Religious Education Press 1992. Bevat artikelen van J. Dudley Woodberry over islam en Beverly Roberts Gaventa over bekering in de bijbel.
- Richard W. Bulliet: *Conversion to islam in the medieval period*. Harvard, Harvard Un. Press, 1979
- Humphrey J. Fisher: *Conversion reconsidered: some historical aspects of conversion in black Africa*. in: *Africa* 43:27-40 (1973)
- G.M. Spelman: 'Waarom christenen moslim worden' in: *Kerk en Theologie* 44 (oktober 1993), 316-323
- J. Meertens: 'Waarom moslims christen worden' in: *Kerk en Theologie* 44 (oktober 1993), 324-330
- John Lofland & Norman Skonovd: 'Conversion motives' in: *Journal for the scientific study of religion* 20: 373-385 (1981)

AFRO-AMERIKAANSE SURINAMERS ALS NIEUWE MOSLIMS

Ibrahim Spalburg, coördinator van de Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (spior), in gesprek met Gé Spielman

U komt veel in contact met mensen uit Suriname die overgaan tot de islam. Wat zijn volgens u hun drijfveren? Wat vinden ze in de islam?

Inderdaad komen nogal eens Afro-Amerikaanse Surinaamse jongens (vroeger sprak men van Creolen) naar me toe die sympathie voor de islam hebben opgevat.

Vaak worden ze door anderen gestuurd. Ze willen veel weten over de islam, ook hoe je moslim wordt. Soms vragen ze me aanwezig te zijn als ze de islamitische geloofsbelijdenis uitspreken. Het valt me op dat er veel jongeren bij zijn. Er zijn meer jongens dan meisjes bij, maar meisjes ken ik ook wel. Vaak hebben die jongens dan al voor die tijd een vriendin en besluit ze mee te gaan. Ik denk dat ik momenteel zelf zo'n kleine honderd Surinaamse Afro-Amerikaanse bekeerlingen tot de islam ken.

De meesten zijn jong, maar ik ken ook ouderen die die stap zetten. Zo is er een Surinaamse man van ongeveer vijftig, een gezinstherapeut die jaren in Amerika heeft gewoond. Daar heeft hij veel gelezen, en is vooral onder de indruk gekomen van een islamitische beweging uit Maleisië, de Dar al-Arkam. Die man meent, dat de islam de oplossing biedt voor tal van maatschappelijke problemen. In Amerika heb je natuurlijk veel verschillende stromingen binnen de islam. De Black Muslims van Louis Farrakhan is er maar één van. Onbegrijpelijk dat juist hij zoveel succes heeft. Toen ik in Mekka was, bezocht Farrakhan juist Saoedi-Arabië. De

Afro-Amerikaanse moslims daar stonden zeer kritisch tegenover zijn interpretatie van de islam.

Wat de jongeren betreft: voor hen geldt min of meer hetzelfde als voor veel Afro-Amerikanen uit de VS. Ze zijn teleurgesteld in deze maatschappij. Je moet bedenken dat ze op allerlei manieren gestempeld zijn door de geschiedenis van slavernij, die weer helemaal boven komt. Veel jongeren lopen rond met een minderwaardigheidscomplex, ze hebben het gevoel dat ze hier niet meetellen. Een belangrijke factor is, dat de islam leert dat er geen onderscheid is tussen mensen. God beoordeelt iedereen op de mate van geloof, *taqwa*, die iemand heeft. Ieder mens kan in zijn leven zeer hoog stijgen, of afdalen naar het peil van een dier. Ras en huidskleur spelen daarbij geen rol.

Het christendom, daar hebben ze soms toch moeite mee. Je moet bedenken dat de slaven destijds gedwongen werden christen te worden. Er is nu onderzoek gaande in het Caraïbisch gebied over de vraag of misschien sommige van de weggevoerde slaven destijds moslim waren. In theorie is dat wel mogelijk. Zelf geloof ik daar trouwens voor Suriname niet veel van. De Bosland-bewoners zijn niet zo lang onder invloed van het plantagesysteem geweest omdat ze al snel in het binnenland onderdoken, en zij hebben alleen animistische religieuze tradities; geen spoor van islam.

Ook in Suriname zelf gaan veel Afro-Amerikaanse Surinamers over tot de islam. Er is nu zelfs een moskee voor

hen, geleid door een ex-commissaris van politie, de heer Amstelveen. Ze hebben nu ongeveer tien mensen vandaar die in verschillende moslimlanden studeren: Soedan, Saoedi-Arabië en Lybië. Deze groep in Suriname oriënteert zich vooral op donker Afrika. Ze hebben een leraar uit Ghana aangetrokken. De contacten met de Hindoeestaans-islamitische gemeenschap zijn nog een beetje moeizaam.

Behalve de slavernij en het hele complex dat daaraan vastzit zie ik ook nog een andere oorzaak voor de bekeringen: jongens zijn ook op zoek naar een identiteit. De islam geeft ze trots en zelfrespect. Juist in de Nederlandse situatie, los van hun roots, hebben ze daaraan behoefte.

Dat geldt niet alleen voor jongeren die zich bekeren. Ook jongeren die in de islam zijn geboren, worden zich er opnieuw van bewust. Ik ken een Surinaamse arts, wiens ouders in naam moslim waren, zonder er al te veel aan te doen. Eigenlijk is hij meer als christen

dan als moslim grootgebracht, omdat hij destijds een christelijke school bezocht. Hij maakte een reis naar Indonesië en raakte daar diep onder de indruk van het werk van de Muhammadiyah: de onderwijsprojecten, klinieken voor armen. Hij wil nu terug naar Suriname om daar hetzelfde te doen. Hij organiseert in zijn kennissenkring avonden waarin ze samen de koran bestuderen. Daar komen ook Afro-Amerikaanse Surinaamse artsen: Surinamers komen op die manier vaak met de islam in aanraking, via hun vrienden en kennissen.

Een andere manier is, dat er op een aantal plaatsen organisaties en voorgangers zijn die de mensen aanspreken. In Ridderkerk in de Molukse moskee organiseert een leerling van soefi-sjeich Nazim Dhikr-avonden. Heel veel jongens zijn daar geweest. Voetballers als Ulrich van Gobbel en Henk Fräser zijn ook wel eens naar Ridderkerk geweest. Die avonden zijn erg populair onder een aantal Afro-Amerikaanse Surinamers en ook Kaap-Verdianen. Maar er is geen

follow-up. De sjeich reikt niets aan, waarop ze door kunnen gaan. Daarom blijft het allemaal oppervlakkig. Veel jongens vallen terug.

Er is hier vlakbij ook een islamitische jongerenvereniging, Al-Qalaam. Er zijn ongeveer driehonderd leden. Niet allen moslims, ook in de islam geïnteresseerden. Daar vind je veel Afro-Amerikaanse Surinamers, maar ook anderen: Nederlanders, Marokkanen en sommige Kaapverdianen. Er zijn zowel mannen als vrouwen lid. Deze jongeren kunnen nergens heen, omdat ze behoefte hebben aan Nederlandstalig onderwijs, Nederlandstalige preken etc. Ze hebben plannen voor een eigen Nederlandstalige moskee. Daar worden veel bekeerlingen opgevangen. Want met de bekering begint een leerproces. Als je niets leert, heeft het geen bodem. Je hebt een omgeving nodig van gelijkgezinden en ook veel onderricht.

Wat is de godsdienstige achtergrond van de meeste mensen die overgaan tot de islam en wat doen ze met dat verleden?

De meeste Afro-Amerikaanse Surinamers hebben een christelijke opvoeding gehad. De EBG-kerk (Evangelische Broedergemeente) is een belangrijke invloed. Misschien geldt voor de meesten dat hun geloof verwaterd is door hun komst naar Nederland. Het geloof zoals ze dat van huis uit hebben meegekregen zegt de jongeren niet zoveel meer, het bevredigt ze niet. Wat ze allemaal hebben is een sterk gevoel van teleurstelling over deze samenleving. Ze voelen zich vernederd. Soms (maar lang niet altijd) zijn ze ook betrokken geraakt in de drugswereld, of om andere redenen een tijdje volledig uit beeld geraakt. Drugs zijn een grote leugen, omdat ze je een tijdje een illusie van geluk geven. Maar ze laten je vergiftigd achter. Juist deze jongens zijn vaak behoorlijk fanatiek als ze overgaan. Ze kiezen een andere naam

en willen hun vroegere naam niet meer horen. Vooral de jongeren ervaren de bekering als een breuk met hun verleden.

Dat consequente je aan de letter van de wet houden moet met kennis van zaken gebeuren. Ik ken een jongen die meteen na zijn bekering een brief wilde sturen aan alle Surinamers in Nederland, waarbij hij ze op wilde roepen om moslim te worden. Tegelijk wilde hij alle moslims schrijven om ze op het hart te drukken, voorzichtig te zijn met wat ze aten. Volgens hem wisten ze niet dat in heel veel dingen varkensvlees zat, anders zouden ze niet zo nonchalant doen met hun eten.

Zo'n houding is soms problematisch voor de vrienden die met die jongen omgaan. Je moet uitleggen, dat je als moslim ook een zekere souplesse moet hebben, dat mensen langzaam en geleidelijk moeten groeien in hun geloof, dat je niet altijd onder hoogspanning kan leven.

Juist als het allemaal tegelijk moet, merk je dat mensen vaak terugvallen. Daarom benadruk ik altijd dat kennis vergaren belangrijk is. Ook dat je altijd verschillende opinies moet bestuderen. Mensen die alleen maar één geleerde volgen worden krampachtig.

Hoe was dat voor uzelf? U komt ook uit een christelijk milieu; waarin bent u na uw overgang tot de islam veranderd, waarin hetzelfde gebleven?

Ik ben zelf omwille van mijn vrouw moslim geworden. Wel in de overtuiging van het bestaan van één God. Dat is nu dertig jaar geleden. Meteen na mijn overgang ben ik begonnen de islam te bestuderen en mee te doen. Ik kan nu wel zeggen dat dat mijn leven heeft gestempeld. Maar ik wijs mijn achtergrond niet af.

Mijn moeder was een zeer religieus mens. Ze was actief in de EBG en

onderwijzeres op een EBG school. Mijn vader was Hervormd, dus ik ben hervormd gedoopt. Over mijn vroege jeugd en het geloof en de levenshouding die ik toen heb meegekregen ben ik nog steeds erg positief. Ik herken van mezelf nog dingen die ik van toen heb meegekregen: respect hebben voor ouderen, het idee dat mensen gelijk zijn, zelfrespekt. Ook het idee dat bij mij heel sterk leeft, dat God er altijd is, je altijd ziet en dat alles wat je doet uiteindelijk aan het licht zal komen; dat leidt tot een groot verantwoordelijkheidsbesef. Al deze dingen zijn overigens niet strijdig met de islam, integendeel.

Toen ik tien was ging ik in Nederland wonen bij familie. Mijn ouders bleven in Suriname. Hier werd ik meer kritisch tegenover mijn omgeving. Ik zag hoe mensen onverantwoordelijk omgingen met zichzelf en hun omgeving.

Als kind al had ik vragen bij de manier waarop er over Jezus gesproken werd. In mijn contacten met katholieken werden

de vragen groter. Hoe kunnen mensen als Jezus en Maria intermediair zijn tussen God en mensen? Het is overigens een probleem dat ik binnen de islam ook heb ten opzichte van de soefi's. Al geloven wij moslims wel dat de profeet Mohammed voorspraak voor ons zal doen. Maar dat is bij het Laatste Oordeel.

Een ander punt waarvan ik me herinner dat ik er al vroeg kritiek op had is dat van de christenen in Zuid-Afrika: hoe is het mogelijk dat je vanuit je godsdienst kan bewijzen dat gekleurde mensen inferieur zijn? Toen ik 23 was ging ik voor het eerst naar Mekka en ontdekte dat de Arabieren daar ook gekleurde huisbedienden hadden! Nog steeds is het zo dat huisbedienden daar (nu vaak Indonesiërs) bijna beschouwd worden als het bezit van hun baas. In dat opzicht is Nederland met al zijn regels en CAOs meer islamitisch dan heel wat moslimlanden.

VAN OOSTERHUIS ZINGEN TOT KORAN LEZEN

Interview met mevrouw M. Bogaers door Josien Folbert

Mevrouw Mariëtte Bogaers is sinds 9 jaar moslima. Opgegroeid in een katholiek gezin ging ze op zoek naar zinvragen. Ze vond de antwoorden vaak niet binnen de katholieke traditie. Ze zong van harte liederen van Huub Oosterhuis in een koor. Ze is gehuwd met een Egyptenaar en heeft drie kinderen. Ze is voorzitter van Al Nisa (Stichting Nederlandse moslimvrouwen).

Ben je zelf altijd met vragen rond godsdienst bezig geweest?

Tot mijn 18e was ik actief in een koor. De woorden van Oosterhuis klonken recht in mijn hart. Na mijn eindexamen ging ik naar een gereformeerde Sociale Academie. Dat was in de tijd van loskomen van het geloof. Voor mij was het geloof even over; ik ging op in het nieuwe leven dat zich op dat moment aandeede. Het geloof speelde op dat moment veel minder voor me en dat is eigenlijk zo gebleven tot na de geboorte van mijn tweede kind. Terugkijkend denk ik dat het nooit helemaal weg is geweest, want ik ben wel altijd blijven zoeken. Door de geboorte van mijn kinderen ben ik heel intensief met vragen van leven en dood bezig gegaan. Ik ben me zelf meer vragen gaan stellen. Vragen als wat voor moeder ben je, welke waarden wil je je kinderen meegeven, hoe ga je dat vorm geven. In die tijd woonde ik in het buitenland, kreeg meer contact met moslims, maar ook met christenen, die intensief bezig waren met hun geloof.

Door die gesprekken over het geloof had ik zo iets van: nu wil ik ook meer weten over de islam. Mij werden vragen ge-

steld over de islam, want ik was toch met een moslim getrouwd. We hadden een Engelse Koran en die ben ik gaan lezen.

Alleen?

Ja, ik werd daardoor gegrepen. Ik denk dat de taal mij aansprak, want die herkende ik vanuit de psalmen van mijn jongerenkoortijd. De taal in de Koran is niet makkelijk, maar ik had er nauwelijks problemen mee. In de loop der jaren had ik mezelf vragen gesteld en antwoorden gegeven. Het leuke was dat ik een aantal van die antwoorden terug vond in de Koran. Ook zag ik meer verbandingen door de tijd heen. Er was wel degelijk een ordening in de schepping en alles heeft daarin een plaats. Toen ben ik gaan inzien dat die posities door God gegeven zijn, en durfde ik het woord God/Allah te gebruiken. Dat was een grote stap voor mij. Te erkennen dat er een macht buiten mij om was, die mijn leven richting en zin gaf. Daarvoor had ik gedacht dat ik mijn leven in eigen hand had, een soort koppigheid van: "ik heb niemand, en zeker geen God, nodig". Koppigheid kan soms heel goed zijn, maar soms kan het ook letterlijk je kop kosten. Toen heb ik tegen mezelf gezegd: Mariëtte, dit is niet goed want jij gelooft wel. En wat jij gelooft is islam. Ik heb dit toen uitgesproken, ook tegen mijn man.

Wat bedoel je als je zegt: wat ik geloof is islam?

Eén van de dingen waar ik in het instituut Kerk tegen aan liep, was het feit dat er tussen mij en God een tussenpersoon zat. Een tussenpersoon in de vorm van

een instituut. Ik denk dat dat toch mijn grootste bezwaar is tegen het katholicisme.

In deze nieuwe ervaring merkte ik dat ik in gedachte en in gebed een directe relatie met God had. Vandaar dat ik zeg islam. Wat voor mij daarbij heel belangrijk werd, is hoe in de islam naar de profeten en met name de profeet Jezus gekeken wordt. Hij wordt gezien als mens, niet als God of zoon van God. Dat sloot aan bij mijn eigen denken, omdat ik nooit iets gesnapt heb van bijv. de drieëenheid. In de Koran staat duidelijk dat Jezus een mens is die kwam met een boodschap van God. Van mijn ouders heb ik trouwens ook geleerd dat Jezus als mens belangrijk was, die streed voor rechtvaardigheid en liefde.

Binnen het christendom is er een soort goddelijke waas geweest om de mens Jezus, waardoor zijn voorbeeld voor mij als mens nooit haalbaar is.

Het sterven van Jezus voor de zonden van alle mensen vond ik altijd vreemd, omdat ik van mening ben dat als ik iets doe wat niet goed is, ik daar zelf op aangesproken wil worden. Ik wil niet dat iemand anders dat voor mij oppakt en dat ik dus maar kan doorgaan. Dat vind ik niet goed. Tegelijkertijd, als ik goede dingen doe, mag ik daar ook voor beloond worden in de vorm van dichter bij God komen.

Was er een bepaald ritueel toen je officieel overging naar de islam?

Ja, een heel simpel ritueel. Je spreekt de *sjahada* uit: ik geloof in Allah en Mohammed is Zijn profeet. Het zeggen van deze zin in het Arabisch in het bijzijn van getuigen vormt de overgang. Zes weken voor onze terugkeer naar Nederland werd ik moslim. Met een beetje angst in mijn hart ging ik terug. Wat zullen familieleden en vrienden zeggen?

Hoe waren de reacties?

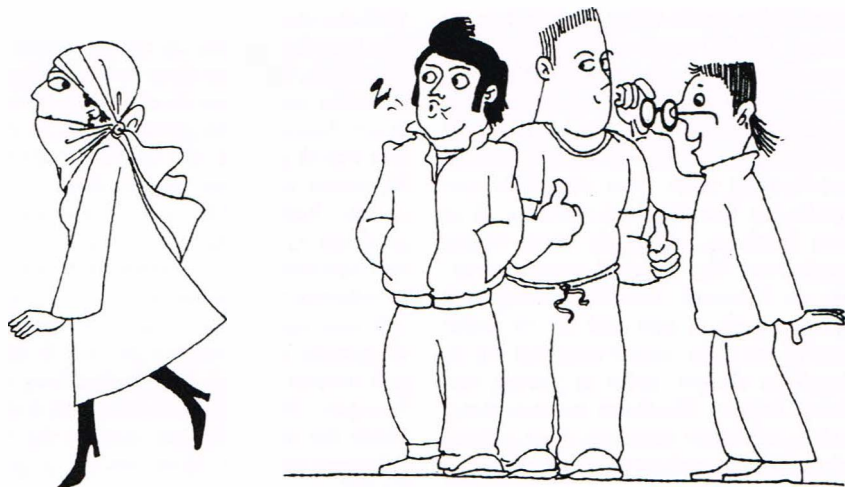
Ja. De reacties waren gemengd. Mijn vader was echt heel blij. Hij vond het belangrijk dat ik geloofde. Mijn moeder was iets sceptischer: wat betekent het voor jou als vrouw? Ben je nu ineens een ondergeschikte aan je man? Mensen kijken en vragen zich af hoe het verder zal gaan. Ik heb moeten leren om gewoon te doen en mezelf te zijn. Daarin ben ik ook gegroeid. Ook in mijn moslim-zijn onderscheiden zich een aantal fasen. De aanvankelijke scepsis van anderen is, denk ik, voor het grootste deel weg.

Kwam je terug als 'zichtbare' moslima?

Nee, want ik doe niet iets als het moet. Met de hoofddoek heb ik dat heel sterk gehad. Tot een moment dat ik het voor mezelf toch wilde doen: een daadwerkelijke handeling. Je maakt aan de buitenwereld zichtbaar dat je moslim bent, en daarmee gebeurt er iets met jouw innerlijk. Door het dragen van de hoofddoek heb ik inderdaad de voortdurende aanwezigheid van Allah ervaren. Het kon letterlijk niet uit mijn gedachte gaan. Het zat vast. Als ervaring heb ik daar veel aan gehad. Na verloop van tijd heb ik hem weer afgedaan omdat ik bij mezelf ook een andere reden vond om de hoofddoek te dragen; ik wilde beter zijn dan een ander. En dat is niet goed. Religieus gezien is dat niet goed en dus voor mij ook niet. En het rare was dat die hoofddoek ook steeds verder afzakte, hij bleef niet meer zitten. Ik heb er mijn les mee geleerd. Ik begeef me nu gewoon onder de mensen, omdat ik me verbonden voel met mijn geloof. Ik hoef het niet meer van de daken te schreeuwen om anderen deelgenoot te maken.

Hoe lees jij de Koran wat betreft het dragen van de hoofddoek?

In de Koran wordt aan vrouwen geadviseerd zich te bedekken als ze naar buiten gaan.

Uit het voorbeeld van profeet Mohammed weten we dat bij deze bedekking de hoofddoek hoort. De reden van dit advies was dat in die tijd vrouwen lastig werden gevallen op straat. Door zich te sluiëren werden de vrouwen zichtbaar als gelovige en hun bedekking beschermde hen; ze konden vrij over straat gaan. Als ik nu met een hoofddoek op straat loop dan ervaar ik juist dat ik aandacht naar me toe trek. Het belemmert mij in een ongestoorde gang. Ook ervaar ik een verwijdering tussen mij en anderen, waar ik me juist betrokken bij voel.

Zoëven zei je dat je jouw ontdekking van het geloof graag wilde delen met anderen. Je zou het van de daken willen schreeuwen. Hoe ervaar je dat nu?

Rustig, in die zin, ik ben gerijpt in mijn geloof. Ik kan nu denken dat ieder zijns weegs mag gaan: de een als christen, de ander als jood en weer een ander als hindoe en misschien de ander zonder godsbesef, laat dat maar gaan. Allah heeft ook die mensen lief, dus ik hoef niet zo nodig. Volgens de Koran is bekering in die zin niet nodig.

Ik voel me er rustiger onder. Ik vind het al moeilijk genoeg om mijn eigen kinderen de weg van de islam te laten zien.

Aanvankelijk heb ik mijn kinderen teveel opgezadeld met het moet zus of het moet zo. Daar ben ik gelukkig wel snel vanaf gestapt omdat ik me realiseerde dat ik daar zelf altijd een hekel aan heb gehad. Diezelfde afkeer herkende ik bij mijn zoon. Wat ik nu doe is, vertellen wat ik belangrijk vind. Ik reageer op wat zij vertellen over school, over vriendjes. Daar maak ik wel evaluerende opmerkingen over en daar betrek ik soms begrippen als goed en kwaad bij. Ik probeer ze na te laten denken over hoe ze zelf tegen dingen aan kijken. Ik nodig ze uit voor het gebed, niet altijd, of ik vraag of zij ook een gebed doen. Voor de een is dat gemakkelijker dan voor de ander. Ze zijn alle drie wel geïnteresseerd in de Koran, vooral de verhalen over de profeten vinden ze heel boeiend. Daar gebruik ik de bijbel voor, omdat de verhalen chronologisch worden weergegeven en meer in de verhalende sfeer. Soms kijken we naar bepaalde programma's op de tv. Op dit moment wordt een serie uitgezonden "de Bijbel"; deze

neem ik op op de video en bekijken we samen. De EO zendt een kinderserie uit over de profeten. Dat geeft veel stof tot praten, want daar zie je een christelijke signatuur die op sommige punten echt afwijkend is van wat in de islamitische overlevering staat. Met dergelijke uitzendingen ben ik altijd wel blij. Er is voor kinderen vanuit de islam weinig geschreven. Het wordt al gauw zoetsappig en belerend. Kinderen accepteren dat niet meer in deze tijd. Ja, en verder hou ik me maar zoveel mogelijk bij de dagelijkse dingen, zodat ze genoeg materiaal krijgen. Kinderen moeten stevig in hun schoenen staan om voor zichzelf uit te kunnen maken wat goed en kwaad is.

Je vertelde dat de liederen van Huub Oosterhuis vroeger sterk tot je verbeelding spraken. Spelen deze liederen nu nog een rol in je leven?

Ik vind het heerlijk, ik ben ook echt blij dat ik dat heb meegekregen. Ik mis het zingen in de islamitische traditie. Er zijn islamitische zangers, maar het wordt niet als geheel, als gemeente gedaan. Dat vind ik echt heel jammer. Als ik in mijn eentje wandel, vind ik het heerlijk om te zingen. Je kunt daar zoveel in kwijt wat je bezig houdt.

Wat spreekt je nu nog aan in deze liederen?

De band die je met God hebt op het moment dat je een psalm zingt. Psalmen verwoorden menselijke ervaringen: als je in de put zit, als je ontzettend blij bent, als twijfel je overvalt en dan toch weten dat God er is.

Beelden en metaforen die vanuit je katholieke achtergrond nu nog mee resoneren. Zijn er ook andere aspecten die nu nog een rol spelen?

Ik ervaar God steeds meer als de barmhartige en de genadige. Binnen de ka-

tholieke traditie lag de nadruk ook op die barmhartigheid, op de genadekant van Allah. Dat gaat door in mijn religieuze lijn, maar door de islam ben ik me er veel bewuster van geworden. In de islam heb ik geleerd, dat God ieder mens bij naam kent, we mogen direct zelf contact hebben met God. Al wat Allah geschapen heeft, heeft zin en is vervuld met zijn liefde. In dit vertrouwen durf ik te erkennen dat ik fouten maak. Ik leg zelf veel nadruk op de barmhartigheid, de genade, en vervolgens probeer ik dat ook in mijn handelen tot uitdrukking te brengen. De essentie van het leven is de liefde die ik van binnen voel en die ik gekregen heb van Allah om die te gebruiken.

Mijn ouders hebben op hun beurt geprobeerd dat op ons over te dragen. Wellicht met andere woorden.

Ik ben nu negen jaar moslim en ik denk dat ik in het begin van mijn moslim-zijn de neiging had om wat meer scheiding aan te brengen. Nu zie ik meer de doorlopende lijnen. Dat is ook een proces in mezelf.

Ik kan ook steeds meer waardering opbrengen voor mensen die vanuit hun geloof op wat voor manier dan ook bezig zijn.

Je bent reflecterend bezig zowel op de Koran als op jezelf.

Het is een heel wezenlijk onderdeel van ieder geloof, denk ik. Het geloof krijgt zin op het moment dat je je beschermd voelt, en daarin de liefde van God ervaart. Ik voel me zo beschermd dat ik fouten mag maken, maar ik moet er naar durven kijken. Het reflecteren op jezelf vind ik terug in de Koran. Wat betekent het voor mij als Allah zichzelf omschrijft als barmhartig en genadevol. Kijken naar de woorden, erop reflecteren en dan proberen het anders te doen in je leven.

Binnen Al Nisa, de stichting voor

Nederlandse moslimvrouwen zijn we ook bezig om te reflecteren op het geloof. Maar dat heeft tijd nodig. Nadat je moslim bent geworden, ben je met uiterlijke dingen bezig. Misschien leer je pas te reflecteren als je een aantal uiterlijke fasen doorgestaan bent. Het ontdekken van je uiterlijk, de grenzen die je hebt, is een wezenlijk onderdeel van de groeifase. Pas als de schil sterk genoeg is, denk ik, kan je terug gaan naar het binnenste. Soms kan die schil te dik worden, dan heb je veel stoten van je omgeving nodig om daar een beetje vorm in te krijgen.

Heb je als Nederlandse moslima contact met allochtone vrouwen?

Ik heb zelf niet veel contacten met buitenlandse vrouwen. Ik heb één goede Egyptische vriendin. Ik ken een aantal Turkse vrouwen waar ik een heel plezierig contact mee heb, maar de taalbarrière is vaak een probleem in de communicatie met Turkse of Marokkaanse vrouwen.

Hoe kijken ze naar jou als moslima?

Dat is gemengd. Sommigen zijn heel blij met ons, omdat we in onze Al Nisa bijeenkomsten de Koran als uitgangspunt nemen. Er is dan de mogelijkheid om culturele interpretaties weg te laten; dat kan een enorme verrijking voor je geloofbeleving betekenen. Maar er zijn ook vrouwen, en dat geldt ook voor Nederlandse vrouwen die overgegaan zijn tot de islam, die dat niet goed vinden. Ze willen vasthouden aan een bepaalde interpretatie, aan één bepaalde wetsschool.

In het begin heb je iets verteld over de reactie van je ouders en vrienden nadat je moslim was geworden. Hoe reageren andere autochtone Nederlanders op je?

Net zoals het met jou zou gaan. Mensen die wat meer over het christelijke geloof

van jou zouden willen weten, kunnen bij jou terecht en dat gaat bij mij ook zo. Het betekent dat je over het algemeen heel gewoon rustig de boodschappen kunt doen en de kinderen naar school brengt. Religie komt niet altijd ter sprake. Met mijn vriendinnen hier komt het soms ter sprake, maar niet zozeer van laten we het eens over islam gaan hebben, nee we praten bijvoorbeeld over de opvoeding van de kinderen, over waarden en normen, wat probeer je je kind mee te geven. Ik praat vanuit mijn islamitische achtergrond en mijn vriendinnen vanuit hun katholieke of niet-katholieke achtergrond. Geloof komt niet heel bewust ter sprake. Geweld en fundamentalisme vormen vaak een aanleiding om directer over godsdienst te praten.

Ik vind het vervelend als er gesprekken zijn waarin ik me gedwongen voel in de verdediging of in de aanval te gaan. Zo voelde ik me in het begin van mijn moslim zijn in ieder geval, maar dat is toch te gek. Ik leer nu langzamerhand om me daar niet meer toe te laten verleiden. Ik kan en wil vertellen wat ik gevonden heb en wat ik niet gevonden heb; daarnaast wil ik ook vertellen waar ik mee bezig ben. En dat is het. Als anderen daarin mee willen denken, hardstikke fijn. De ander praat vanuit haar/zijn eigen realiteit. Altijd gaan de vragen over de hoofddoek, kleding, positie van de vrouw, maar mij gaat het om de kern, namelijk dat God van mij houdt.

Ik merk dat ik moeilijk kan omgaan met moslims die strikt volgens regels leven en vinden dat anderen dat ook moeten doen. Iedere daad die een andere moslim doet, wordt beoordeeld in termen van goed (*halal*) en kwaad (*haram*). Zulke oordelen zonder iets van de motieven te weten, vind ik onrechtvaardig en liefdeloos. Dan begint het in mij te borrelen en te knagen. Op zo'n moment

vind ik het moeilijk in gesprek te blijven met de ander.

Zo vind ik het ook jammer dat vanuit scholen op levensbeschouwelijke grondslag soms weinig vorm wordt gegeven aan dialoog. Bij sommige katholieke scholen merk ik dat ze het moeilijk vinden om hun eigen traditie door te geven, laat staan om een gesprek met een anders-gelovige aan te gaan. Een tijd terug heb ik in een schoolbestuur voorgesteld dat men zich bij de voorbereiding op de communie niet alleen zou richten op de katholieke kinderen, maar ook andere kinderen erbij zou betrekken. Wellicht kunnen ze samen blij zijn en feest vieren. Dit voorstel werd me niet in dank afgenomen. Naderhand hoorde ik dat één van de ouders zich af vroeg: wat weet die vrouw met die hoofddoek

over ons katholicisme? In mijn hart dacht ik stiekem, waarschijnlijk meer dan jij.

Je kunt kinderen doorgeven wat de waarde is van christelijke feesten. Kinderen weten nauwelijks wie Jezus is, laat staan de andere profeten.

Het doorgeven van je culturele religieuze traditie en daarin waarden als elkaar helpen, samen delen, samen verantwoordelijk zijn, centraal te stellen lijkt me een prima manier om kinderen een dieper levensgevoel mee te geven. Te weten waardoor profeten en andere gelovigen zich geïnspireerd weten om liefdevol te handelen als ook te leren het eigen ik te overstijgen is volgens mij geen overbodige kennis. In deze tijd waarin het steeds belangrijker wordt om elkaar te begrijpen is deze kennis van onschatbare waarde.

ONTHAAL VAN BEKEERLINGEN IN DE CENTRALE MOSKEE VAN BRUSSEL

een interview met Omar Van den Broeck, secretaris van de imam-directeur van de Centrale Moskee van Brussel door Simon Lambregs, Genk

Situering van het gesprek

In het zomernummer 1995, nr. 25-26 van de Islamitische Nieuwsbrief, het onafhankelijk kwartaalblad dat wil werken aan een ontmoetingsplatform van moslims en niet-moslims vanuit de contacten in de Centrale Moskee van Brussel, schreef de redactie ervan over het onthaalprogramma voor bekeerlingen tot de islam, die in de Centrale Moskee van Brussel plaatsvinden.

Voor onze redactie van Begrip was dit een aanleiding voor een gesprek met Omar Van den Broeck, secretaris van de imam-directeur van de Centrale Moskee van Brussel. Deze moskee, ook bekend onder de naam Islamitisch en Cultureel Centrum, is in België voor de ontwikkelingen van de islam een begrip: zij is voor velen in Brussel en in België het symbool van het vaste voet krijgen van de islam in het land.

Omar Van den Broeck, intellectueel en filoloog van vorming, hoofdredacteur en verantwoordelijke uitgever van de Islamitische Nieuwsbrief, noemt zichzelf graag een islamiet 'die als westerling in de islam zichzelf vond' en daarom de rooms-katholieke kerk, waarin hij zichzelf niet vinden kon, verliet. In recente artikels in *Kultuurleven* en in *Intermediair* wordt trouwens naast Omar ook door andere Vlaamse islamieten gezegd, dat zij zich niet als 'bekeerlingen' beschouwen, maar als men-

sen die zichzelf en God gevonden hebben.

Met deze inleidende gegevens als achtergrond kan hopelijk elke lezer zich mee situeren in het gesprek dat wij hadden.

Onthaal organiseren voor mensen die op zoek zijn naar God in de islam. - Het onthaalprogramma van eenvoudig onthaal naar permanent onthaalbureau

Het onthaal van mensen die geïnteresseerd zijn aan de islam is in de Centrale Moskee een lange traditie en is vrij normaal, zegt Omar Van den Broeck, als we hem vragen of dit Onthaalprogramma een eenmalige activiteit is of een eigen vast onderdeel van de activiteiten van de Centrale Moskee. "Een religieuze gebedsplaats is immers in elke religie, vermoed ik, en dus ook in de islam een aantrekkingsplaats voor zoekende mensen die er vanuit een religieuze bewogenheid naar toe komen. Vandaar dat er hier vrijwel altijd een zeker onthaal is geweest voor zulke mensen. Trouwens ikzelf ben hier ook bij mijn zoeken en na mijn beslissing om tot de islam over te gaan, onthaald en begeleid geworden door iemand die daartoe bevoegd was. Het is echter nog niet zo lang dat daarvoor vanuit de moskee met goedkeuring van de imam, een permanent onthaalbureau is ingesteld onder mijn leiding. Uit mijn eigen ervaring van 'bekeerling' weet ik immers hoe belangrijk het is een

onafhankelijke plaats te hebben waar men over zijn zoeken en zijn beslissing kan praten. Dat dit onthaal gebeurt door mij en andere mensen die tot de islam zijn overgegaan, vinden wij belangrijk, omdat wij van binnenuit de mensen die willen overgaan, kunnen begrijpen.”

Vier stappen in het onthaalprogramma: vier stappen in de overgang

“We onderscheiden eigenlijk vier stappen in het onthaal, die in volgorde daarom niet voor iedereen dezelfde zijn. Want het programma is gesneden op ieders persoonlijke maat. Er is vooreerst de cursus Inleiding tot de islam. Deze is bedoeld voor iedereen die in de islam geïnteresseerd is, of de mogelijkheid overweegt, of al besloten is om over te gaan naar de islam of al moslim is. Deze cursus omvat een lessenreeks op niveau van beginners gedurende drie maanden ‘Algemene Informatie’ en een lessenreeks voor gevorderden van nog eens drie maanden over de ‘Soera’s en hoofdstukken van de Koran’.

Elke drie maanden vangt een nieuwe cursus aan. De lesgevers zijn vrij in hun planning. De Soera’s die geleerd worden zijn in eerste instantie de Soera’s die ook gebezigd worden in het dagelijks gebed. Vervolgens is er de stap van de Intrede in de Islam. Zij is vrij eenvoudig en bestaat er in de islamitische geloofsbelijdenis onder ede in het Arabisch uit te spreken voor twee getuigen. Die geloofsbelijdenis luidt: ‘Ik geloof dat er Een God is, en dat Mohammed Zijn Gezondene profeet is’. Van dat ogenblik af is men islamiet. Deze twee getuigen kunnen leden van het Islamitisch Centrum zijn maar ook andere personen. De intrede kan ook in een andere moskee worden uitgesproken.

Aansluitend op deze intrede, is er - indien de bekeerling het wenst - het sa-

menstellen van een Dossier met Bekeringsverklaringen. Deze omvat naast de verklaring door de imam van de Moskee, twee foto’s en een kopie van de identiteitskaart. Het is in onze moskee een gebruik alzo de intrede in de islam, zoals die altijd gebruikelijk is geweest, te officialiseren en een dossier te hebben.

De derde stap is een gesprek met het onthaalbureau. Het is voor ons vrij normaal dat iemand die zulke belangrijke stap in zijn of haar leven heeft gezet, ook moet kunnen praten. Dikwijls zijn er immers ook andere problemen die met die overgang samengaan. Onze gesprekken gaan dan steeds over de religieuze identiteit die men wil aannemen. Problemen zoals de huwelijksproblemen die bij de overgang kunnen plaatsvinden, worden principieel door ons niet besproken. Voor ons is het belangrijkste die persoon te helpen in zijn religieuze islamitische bewogenheid, niet in zijn privé-problematiek.

Tenslotte is er als vierde stap het zogenaamde islamiseringsattest of certificaat. Dit attest wordt alleen afgeleverd door het Centrum als er zekerheid bestaat van het pratikeren van de godsdienst. Onder dit pratikeren wordt verstaan dat men zijn dagelijks gebed doet en op die wijze toont een persoonlijke nieuwe religieuze identiteit aan te nemen. Het streven naar de vervulling van de andere zuilen van de islam (vasten, aalmoezen geven voor de armen, bedevaart naar Mekka) wordt mede verondersteld. In principe gebeurt deze aflevering ten vroegste zes maanden na de opening van het dossier met bekeringsverklaring.

Vele islamitische landen vragen zulk certificaat voor de huwelijksluiting van hun vrouwelijke burgers als voorwaarde om te bewijzen dat de toekomstige echtgenoot, een Belg in dit geval, werkelijk islamiet is.”

Voor onze lezers is het hierbij voorzeker

bekend dat het moslimvrouwen niet is toegestaan om een niet-moslim te huwen. Aan mannen, moslims, is het echter zoals bekend wel toegestaan om christenen of andere niet-moslimvrouwen te huwen.

“Zulk certificaat is delicaat, zegt ons Omar Van den Broeck, omwille van het persoonlijk engagement van de persoon én het engageren van het Islamitisch Centrum in deze verklaring. Daarom wordt het uitsluitend afgeleverd door de imam-directeur, op advies en voorstelling door ons onthaalbureau dat de gesprekken heeft gevoerd met deze mensen en ze persoonlijk kent.”

Enkele vragen bij de vier stappen in het overgangsproces

De plaats van het certificaat voor de bekeerling: waarom wordt het gevraagd door het land van herkomst van bijvoorbeeld de moslim-echtgenote van de bekeerling?

Het principe dat ook eeuwenlang in het verchristelijkte West-Europa gold ‘waar men leeft, bepaalt ook je godsdienst’, geldt nog altijd in zekere zin in de islam, denken vele christenen. Trouwens in het volksgeloof van vele Vlaamse rooms-katholieken bijvoorbeeld wordt nog dikwijls onbewust gedacht dat ‘Vlaming-zijn’ ook katholiek-zijn inhoudt.

In onze streken werd indertijd door dat principe, bijvoorbeeld bij het verdrag van Westfalen in 1648 bepaald waar de grenzen liepen tussen protestanten en rooms-katholieken: de toenmalige grens tussen de noordelijke (protestantse) en zuidelijke (katholieke) Nederlanden liep ongeveer samen met de grens tussen Nederland en België. Met deze gedachte in het achterhoofd vroegen we Omar of het zogenaamde cuius regio illius et religio wegens het aanvragen van een certificaat door bepaalde moslimlanden nog

een rol speelde in deze tijd.

“Nee, zegt hij, bepaalde landen vragen het immers wel, andere landen vragen het niet. Het is niet zo dat een bepaalde nationaliteit een bepaalde godsdienst, de islam, zou meebrengen. Er zijn trouwens ook landen, zoals Marokko, die het certificaat van de Centrale Moskee niet aanvaarden en een eigen onderzoek naar het moslim-zijn willen instellen.

Het certificaat wordt bovendien dikwijls ook gevraagd door de familie van de vrouw van de bekeerde man. Ongeacht wie het vraagt geven wij in de Centrale Moskee een certificaat mits dat een aantal voorwaarden vervuld zijn, zoals we die reeds eerder in dit interview hebben vermeld. Het certificaat is niet vergelijkbaar met bijvoorbeeld het doopbewijs van de Rooms-Katholieke kerk en is niet centraal georganiseerd voor de hele islam. Om het even welke imam van om het even welke moskee kan zo’n bewijs afleveren of ons zeggen dat die persoon lid is van zijn moskee en moslim is. Als wij die imam kennen aanvaarden wij die verklaring.”

Wie bekeert zich tot de islam?

In een kort vóór ons toegestaan interview in Intermediair, dat hij ons ter lezing geeft, zegt Omar Van den Broeck dat er in België op dit ogenblik al een paar tienduizend bekeerlingen zijn.

Met deze gedachte vroegen wij hem wie degenen zijn die zich bekeren: zijn het vooral mannen, zijn het vrouwen, zijn het intellectuelen of niet-gestudeerden, en welke zijn hun motivaties?

“Er zijn bij de bekeerlingen voornamelijk twee categorieën van personen. Een eerste groep van personen komt tot de islam uit religieuze bewogenheid. Daarbij zijn er zowel mannen als vrouwen, zowel ouderen als jongeren, zowel universitair-ontwikkelden als niet-universitair. In aantal is er in deze groep een evenwicht van mannen en vrouwen.

Een tweede groep van mensen die zich bekeren komen door de gemengde huwelijken. De grote meerderheid in deze categorie zijn mannen, om redenen die we hoger reeds vermeldden, maar er zijn daarbij ook heel wat vrouwen alhoewel deze door de koran niet verplicht zijn om zich te bekeren als zij met een moslim trouwen.”

Wat is de plaats van het Onthaalbureau in het bekeringsproces van mensen die omwille van een gemengd huwelijk zich willen bekeren? Waar gaat het daarbij om?

“Bij de grote groep van mensen die zich wensen te bekeren omwille van hun gemengde huwelijk gaat het ons niet om het huwelijk maar om de religieuze identiteit van de persoon. De problematieken die met het huwelijk zelf gepaard gaan, beschouwen wij niet als behorend tot onze bevoegdheid. Dat zien wij als een persoonlijke aangelegenheid van de persoon die de aanvraag doet. Ons gaat de religieuze aangelegenheid en religieuze identiteit op de eerste plaats aan. Wij letten bij de gemengde huwelijken op de delicate zogenaamde ‘witte huwelijken’ op ‘huwelijken voor het papier’ in de volksmond. Het Onthaalbureau tracht hierbij duidelijk te onderzoeken dat men zo maar niet een ‘wit huwelijk’ sluit om bijvoorbeeld een burger uit Marokko in België te kunnen laten komen. Daar doen we uitdrukkelijk niet aan mee omdat we strikt willen zijn in het praktizeren van de islam. We zijn een onthaalbureau voor bekeerlingen, niet voor de begeleiding van gemengde huwelijken. De privé-problematieken die met een bekeringsproces gepaard gaan behoren niet tot de religieuze materie die het onthaalbureau met de bekeerlingen behandelt.

Een groot belang wordt gehecht aan het praktizeren van de islam als voorwaarden om als moslims erkend te worden

en in het geval van onze moskee een certificaat te krijgen van moslim.

Centraal hierin staat het praktizeren van het islamitisch gebed. Het is een keuze die wij gemaakt hebben in onze moskee, om het praktizeren te verbinden met het dagelijks gebed. De redenering daarbij is de volgende: het dagelijks vijf maal bidden vergt een belangrijke inspanning en grijpt sterk in in het leven van de bekeerling. Het is een vrij moeilijke en vervelende inspanning voor iemand die er niet in gelooft.

Het is voor ons normaal dat een bepaalde religieuze identiteit ook een bepaalde religieuze praktijk van regels en verplichtingen met zich mee brengt.”

Is het onthaal van westerse bekeerlingen en ‘dawa’ een eerste stap in het tot stand komen van een ‘westerse islam’?

Onze meest delicate vragen gingen omtrent de plaats van dit opzet van onthaal van westerse bekeerlingen in het geheel van een tot stand komen van een zogenaamde ‘Westerse Islam’. We vertrokken daarbij vanuit het zogenaamde dawa of het ‘islamitisch appel tot het geloof’ en de tot-stand-koming van de Islam in het Westen.

De rode draad die in dit laatste deel van ons interview tussen de gesproken woorden door klinkt is dat het westerse bekeerlingen zullen zijn die de westerse islam zullen mogelijk maken vanuit de kern van het dawa-principe: elke bekering is een innerlijk proces dat zich binnen de persoon en binnen de gemeenschap afspeelt en vanuit die innerlijkheid eigen wegen zal vinden om anderen buiten de gemeenschap door hun westers getuigenis aan te spreken.

Waar situeert zich in dit geheel de ‘dawa’, het appel tot het geloof? Speelt dit zich binnen de islamgodsdienst af of speelt zich dit ook of vooral af als een vorm van proselitisme naar buiten de gemeenschap,

naar de niet-moslims?

“Als antwoord op deze vraag zouden alle moslims zeker zeggen, dat er om te beginnen de Koran is. Hij omvat het laatste goddelijke woord. Hij is toegankelijk voor iedereen, in het Arabisch eerst, maar ook in goede vertalingen. Voor dat woord staat God zelf in, houdt er zich voor garant. De Profeet Mohammed is geroepen geworden om die boodschap uit te dragen zonder enige dwang. Daarna, na zijn roeping, gebeurt het informeren dat Gods Woord bestaat. De profeet begint er over te spreken. In de Koran zelf zegt God dat de godsdiensten een goddelijk decreet, een goddelijke verordening zijn, en de profeet kan die niet ongedaan maken, zelfs niet als hij het zou willen. Daarom is het tot stand komen van een interreligieuze gemeenschap door met elkaar over Gods Woord te spreken gewoon koranisch.”

Hoe wordt dan over de islam geïnformeerd?

“Volgens het spreekwoord ‘iedere vogel zingt zoals hij bekekt is’, weet elke moslim hoe hij zelf moet leven, doen en spreken door zijn eigen rede en weet dit bevestigd door de openbaring. Dit spreken en handelen doet hij op de eerste plaats binnen de eigen gemeenschap: indien alle moslims goede moslims zouden zijn, zou dat het beste geloofsappel zijn voor de islam. Dit dawa begint altijd eerst in het eigen huis van de moslingemeenschap.

Hoe belangrijk dat is, merkt men telkens aan de verschillende vernieuwings- en verdiepingbewegingen in de islam. Zoals bijvoorbeeld in de Tabligh-beweging, die het verstrekken van informatie en verkondiging beoogt. Zij richt zich in België vooral en op de eerste plaats op de eigen mensen met de bedoeling hun geloof te verdiepen en te helpen beter islamiet te worden.

De islamitische gemeenschap is niet op de eerste plaats een extraverte gemeenschap maar eerst een gemeenschap die op de eigen verdieping gericht is. In de gevallen dat men naar buiten uit zal informeren, laten islamieten dit altijd over aan de intellectuelen onder hen die dat het best onder woorden kunnen brengen.

De aanbrengring van het spreken over het geloof is telkens anders vanuit de verschillende islamitische stromingen. Neem bijvoorbeeld de mystieke beweging van het Soefisme. Vanuit het soefisme nodigt men zowel gelovige moslims als niet-moslims uit om mee te komen God te herdenken. Er wordt daar niet gediscussieerd of gepraat, er wordt gewoon ‘God herdacht’. De soefi-‘predikatie’ is een participeren in die ‘herdenkingszittingen’ (letterlijke vertaling van het Arabisch *madjilis*). Iedereen moet dan zelf zien of hij zich daarin aangesproken weet. Het appel is er. Het antwoorden gebeurt persoonlijk en op de eerste plaats binnen de moslimgemeenschap zelf.”

Is het onthaal van bekeerlingen op westerse wijze en met westerse begrippen een manier om tot een westerse islam te komen of is die westerse islam nu reeds aan de oorsprong van deze wijze van onthaal?

“Mijn antwoord is uiteraard simplificerend, zegt Omar. In een artikel in *Geest en Leven* en hernomen in mijn boek *Islam en het Westen* [blz. 125-136] situeer ik een aantal grondstromingen die hebben bijgedragen tot een betere informatieverspreiding over de islam. Daarbij ga ik er natuurlijk uit dat mijn voorstelling ervan in het aangegeven artikel en boek juist is. De lijn van de werkzaamheid van al deze grondstromingen is echter dezelfde als eerder aangegeven: men werkt eerst op de eigen gemeenschap en spreekt door de beleving dan de andere, niet-moslims, aan.

Neem het Soefisme, dat als interne islamitische beweging de eigen moslims uitnodigt om deel te nemen in de praktijken van de broederschappen. Hoe belangrijk deze broederschappen zijn geweest, blijkt bijvoorbeeld in de geschiedenis van de verspreiding van de islam in Afrika. Aldaar heeft de verspreiding van de islam met die broederschappen te maken. Een ander voorbeeld hoe men door een concrete activiteit de islam uitdraagt, zijn de handelaars geweest in Indonesië, die in de 15e-16e eeuw aldaar de islam uitdroegen.

Nog een ander voorbeeld is de wijze waarop het Wahhabisme vanuit interne activiteiten en persoonlijke en gemeenschaps-beleving ook de islam heeft uitgedragen en uitdraagt. Ook het Wahhabisme begint in de eigen gemeenschap.

Bij elke van deze bewegingen ligt de nadruk op de eigen gemeenschap en vanuit de dynamiek die dan gecreëerd wordt, doet men ook aan expansie naar niet-moslims.”

“Als westerse bekeerling, getuigt hierbij Omar van zichzelf, is mijn islam-beleving gekomen vanuit het Westen. Als individu, opgegroeid in de westerse cultuur en paradigma's, vindt ik het belangrijk de islam in het westen als westerling te verstaan met de westerse paradigma's.

Ik wens als westerling met mijn eigen westerse denkpijles de islam te verstaan. Dit is voor mij en westerse moslims belangrijk en interessant, omdat vele andere moslims deze denkpijles niet kennen. Door deze innerlijke beleving en westers verstaan van de islam waarvoor we gesprekken aangaan, kunnen ook naar buiten toe andere westerlingen door de islam aangesproken worden.

Zo schrijf ik mij als westerse moslim in het voorgaande: vanuit innerlijke westerse beleving eventueel ook anderen

aanspreken.

Een tweede aspect waarmee ik mij inschrijf in de voorgaande uiteenzettingen is het feit dat ik geloof dat de ziel van de islam het soefisme is. Hierin stel ik dan, in tegenstelling met het voorgaande intellectuele westerse verstaan, dat het intellectuele aspect in de islam eigenlijk bijzaak is.

Natuurlijk moet je intellectueel in staat zijn om de stap te zetten, maar daarna heb je nood aan herbronning en praktijk.”

[Persoonlijke nota van de interviewer: in dawa bevestigt de koranitische openbaringsbeleving steeds het intellect, aldus blijkt regelmatig in ons gesprek. Dat is voor Omar Van den Broeck als een persoonlijk weg het soefisme dus geworden. Als westerse islamiet trekt hij eigen conclusies voor zijn westerse beleving van de islam.]

Komt er thans een 'westerse islam' tot stand door westerse bekeerlingen?

Deze vraag ontwijkt Omar en hij benadrukt dat hij hierbij alleen zijn eigen weg aan ons schildert. Iedere westerse bekeerling zal daarin zijn eigen weg als moslim moeten vinden. Onze gesprekken als westerse intellectuelen, gelovige niet-moslims zowel als ongelovigen samen met westerse moslims, zullen daarin zeker hun bijdrage leveren om onze plaats te vinden zowel binnen de islam als binnen de westerse samenleving.

“Het doorgeven van dit alles zal in ieder geval altijd gebeuren zonder dwang. Ik kan dat het beste omschrijven met 'het doorgeven zonder dwang'. Dat was de opdracht van de Profeet, die zonder dwang de boodschap van God moest doorgeven. De Profeet had opdracht dit door te geven; daarom heeft niet elke moslim die opdracht van God gekregen.”

Het gesprek brengt ons dan tot een bij-

zonder delicaat gegeven in de beeldvorming die niet-moslims dikwijls over het 'doorgeven van het geloof' hebben: 'de dwang om te bekeren en om zich te bekeren'.

Gebeurt de bekering tot de islam dan niet dwangmatig? Westerlingen, niet-moslims, menen te verstaan dat men bijvoorbeeld als een christen vrouw met een moslim trouwt, deze vrouw zich het best bekeert om bijvoorbeeld later nog recht te hebben op haar kinderen. Een ander voorbeeld van beeldvorming is dat de islam een aantal landen veroverd heeft, die wij thans de 'hart-landen van de islam' noemen, terwijl moslims juist zeggen dat zij zijn 'opengekomen' voor de islam.

"Wat de eerste vorm van 'dwang om te moeten spreken over Gods Boodschap en anderen tot bekering op te roepen' herhalen wij nog eens, is alleen een vrij gebeuren in het leven van de profeet geweest. De beste uitnodiging is een authentiek leven als moslim. De tweede vorm van 'dwang om zich te moeten bekeren' die u nu bevraagt is een ingewikkelde materie die alleen te begrijpen is vanuit de geschiedenis en vanuit de historische processen die erbij plaatsvonden.

Er was allereerst het proces waarin godsdienst en wetenschap hun eerste plaats in de samenleving afstonden aan de politiek. Dit is in het westen vooral gebeurd vanuit en na de Franse revolutie, waarin wij gans anders daarover zijn gaan denken, handelen en begrijpen omtrent deze drie aspecten in het maatschappelijk leven. Deze uitgangsgedachte is belangrijk om het begin van de islam te begrijpen: daarin is het belangrijkste dat er islamitische geloofsgemeenschappen ontstonden naast de joodse en christelijke gemeenschappen van bijvoorbeeld kopten en grieks-orthodoxen. Zij moesten niet dwangmatig overgaan tot de islam, en

hebben dat ook niet gedaan.

De grieks-orthodoxen konden bijvoorbeeld in het Ottomaanse Rijk eeuwenlang orthodox blijven en zich autonoom organiseren. Dit gebeurde binnen een gedecentraliseerde politieke structuur, omdat politiek op dat moment minder belangrijk was dan godsdienst of wetenschap. Temidden van de geopolitieke militaire machtsevenwichten tussen de verschillende imperiale structuren had het moslimkalifaat binnen haar eigen rijk een grote mate van tolerantie ingebouwd die hen toelieten om autonoom te functioneren en dus hun godsdienst te bewaren. Deze stak zelfs schril af tegen de toenmalige tolerantie van de westerse christelijke rijken. Binnen de huidige westerse democratieën hebben de moslim-gemeenschappen als godsdiensten nog niet de rechten en autonomie verworven die in die rijken voor de godsdiensten bestonden."

Was er dan geen strijd in die dagen?

"Ja, maar dit was een politieke strijd van de rijken binnen de machtsevenwichten van die tijd, maar geen godsdienstige strijd. Het zogenaamde dhimma-principe betekende een bescherming van de minderheden en gaf hen een autonomie voor de eigen godsdienstige organisatie, die ze daarna in de eigen seculiere staten zelfs verloren, bijvoorbeeld in het seculiere Turkije."

Als wij Omar eraan herinneren dat enige tijd geleden een Nederlandse moslimpartij-in-oprichting, het dhimma-principe wilde opnemen in het partij-programma, spreekt hij daar zeer positief over.

"De positieve aspecten van het dhimma-principe maken dat vele moslims zeker veel liever het dhimma-statuut zouden aannemen dan de plaats die nu aan hen als minderheid in de westerse democratie wordt gegeven door die zoge-

naamde 'gelijkheden' die het in feite niet zijn, omwille van racistische behandelingen bijvoorbeeld. Het zou ook de bekeerlingen de kans geven om op autonome basis hun plaats naast de andere overtuigingen in te nemen, nadat zij persoonlijk ingingen op het 'appel van het geloof'.

Voor de gelovige komt het geloof eerst. Door het geloof vindt hij zijn plaats in de westerse politieke maatschappij. Politiek wordt voor wie gelooft bijkomstig: niet een politiek project, maar een geloofsproject kunnen wij samen realiseren vanuit de verschillende godsdiensten. Het is niet aan politici om een groot maatschappelijk project te realiseren. Maar gelovigen zouden dat vanuit het geloof moeten doen. De geloofsgemeenschappen moeten de draagsters zijn van een project.

Het Westen heeft echter alles geïdeologiseerd en gepolitiseerd in plaats van de mensen te helpen komen tot herbronning vanuit hun levensbeschouwingen. Het is daarom belangrijker dat gelovige westerse moslims in eenzelfde geloof elkaar steunen en vanuit hun levensbeschouwing hun plaats vinden in deze westerse maatschappijen.

Het is duidelijk, dat het onthaal van be-

keerlingen in onze centrale Moskee dus een westers onthaal is: het gebeurt vanuit de westerse problematieken en met een westers gedachtengoed.

Het onthaalbureau, het dialoogplatform van de Islamitische Nieuwsbrief, dit informatiecentrum met beperkte boekentafel, en onze contacten zijn middelen om dit gedachtengoed uit te dragen. Omdat te doen hebben wij geen eigen fondsen. Voor het onthaalbureau zelf en de cursussen, die ingericht worden door de moskee als Centrale Moskee hebben wij wel steun van donors uit moslimlanden. Er is geen financiële steun voor de moskee vanwege de Belgische staat. Saoedi-Arabië betaalt wel de moskee-activiteiten, en dus ook het onthaalbureau waarvoor ik bevoegd ben en betaald wordt, maar het bepaalt niet de inhoud. Ook Turkije en Marokko laten dit onthaalbureau geheel over aan de Centrale Moskee en bekommeren zich niet om de vorm of de inhoud.

Dit maakt dat dus ook geen instantie het onthaalbureau voor de eigen kar wil spannen: dit maakt dat wij objectief kunnen werken en dat mensen die willen komen hier zo objectief mogelijk geïnformeerd kunnen worden."

WAAROM WORDEN MOSLIMS CHRISTEN?

Herman Takken

Een zending ontmoette Ahmed die 'christen' was geworden. Deze zei hem: *Toen ik christen werd stopte ik met bidden en begon ik te roken en varkensvlees te eten. Vasten in Ramadan hoeft niet meer en als ik zin heb om wijn te drinken doe ik dat.*

De woorden van Ahmed geven een indruk van het beeld dat veel moslims hebben van het christendom. Het is een godsdienst die gemakkelijk is en waar de remmen losgegooid kunnen worden: Wein, Weib und Gesang. Een wereld die slecht is en tegelijkertijd (voor velen) bekoorlijk. Aan de basis van dit westers-christelijke leven staat het christelijke geloof dat zo weinig regels en zoveel vrijheden kent.

Het is een misvatting die veel voorkomt. Moslims die wat langer in Nederland wonen realiseren zich dat. De vrijheid die christenen beleven is een andere dan de vrijheid die Ahmed zoekt. Christenen doen niet ongeremd waar zij maar zin in hebben en houden zich wel degelijk aan regels. Daarnaast: Nederlander zijn betekent niet automatisch christen zijn. Lang niet alle Nederlanders zijn aanspreekbaar op het christelijke geloof. Velen staan er onverschillig tegenover of moeten er zelfs niets van hebben.

Het gaat ons in dit artikel niet zozeer om moslims die als Ahmed 'christen' zijn geworden, maar meer om moslims die bewust gekozen hebben voor Jezus Christus en min of meer weten waar het in het christelijke geloof om gaat.

Door negatieve ervaringen

Er is een tamelijk groot aantal moslims dat christen geworden is met als aanleiding negatieve ervaringen. Ik denk aan moslims die 'de islam' beleefd hebben op een wijze die voor hen niet te rijmen is met waarheid en mede daarom hun land zijn ontvlucht. Een Iraanse jongeman vertelde mij dat hij jaren in de gevangenis gezeten heeft vanwege 'afwijkende' opvattingen. Ze strookten niet met de religieus-politieke opvattingen van de machthebbers. 'Waarheid laat zich niet dwingen', zei hij. 'Van de waarheid kun je alleen overtuigd worden. Een godsdienst die mensen dwingt en martelt, kan niet waar zijn'.

In een aantal islamitische landen is er weinig of geen ruimte om voor je mening of geloof uit te komen; mensen worden gedwongen hun geloof te verhullen uit angst voor vervolging. 'Voor andere ideeën is geen plaats. De islam creëert op deze manier *moenafiqoen* (huichelaars), mensen die zich voordoen als moslim maar in hun hart een ander geloof aanhangen'.

Het gebeurt niet zelden dat moslims met negatieve ervaringen eens een willekeurige kerk binnenstappen en aanschuiven in de kerkbank. Christenen verhalen van asielzoekers die een nieuw leven willen beginnen in een nieuw land met een nieuw geloof. Zij zijn een zoektocht begonnen en bevragen christenen, representanten van 'het geloof van Nederland', op hun geloof. Menig keer is het besluit om christen te worden al genomen, voordat er onderwijs is geweest in de christelijke leer.

Een deel van deze asielzoekers wil zich

erg snel laten dopen, levend in de verwachting dat christenen hun steentje kunnen bijdragen aan het verkrijgen van de vluchtelingenstatus. De interesse voor het christelijke geloof hangt af van de hulp van christenen. Het zal duidelijk zijn dat deze 'bekerings' van korte duur zijn.

Vluchtgedrag door negatieve ervaringen komt niet alleen voor op macro-niveau door de onderdrukking van bepaalde regimes. Op micro-niveau ontvluchten mensen soms hun eigen familie door conflicten en ruzies, vaak ontstaan door een generatiekloof. Er zijn jongeren die hun leefmilieu, in vergelijking met het leefmilieu van Nederlandse leeftijdgenoten, ervaren als beknellend. Overgangen door dergelijke negatieve ervaringen komen voor, maar zijn niet de beste start voor een positief, stabiel christelijk leven. Sommigen vallen terug omdat ze zich bij de 'vrijheid' van kerk en christendom iets anders hadden voorgesteld. Anderen gaan verder met hun zoektocht naar vrijheden en komen terecht bij een moderne a-religieuze levenswijze. Weer anderen worden goed opgevangen in een christengemeenschap en krijgen de kans te groeien in hun nieuwe geloof.

Door relaties

Het aantal moslims dat christen wordt door een relatie met een christelijke partner is klein. Ik ken Egyptische vrouwen met een islamitische achtergrond die door hun huwelijk met een Koptisch-orthodoxe christen en hun overgang naar het christendom (de volgorde kan verschillen) in de problemen zijn geraakt en hun land ontvlucht zijn. Ook zijn er enkele moslimjongeren die vanwege hun Nederlandse christelijke partner christen zijn geworden. Er zijn echter maar weinig moslimmeisjes die de kans krijgen een relatie met een

Nederlandse niet-moslimjongen aan te gaan, vanwege een duidelijk islamitisch verbod hierop.

Door aanraking

Moslims kunnen op allerlei manieren geraakt zijn door de christelijke boodschap en daardoor christen zijn geworden. Dikwijls is er sprake van een *aantal* gebeurtenissen, *in allerlei combinaties*, die de verandering in hun leven bewerkt hebben. Men kan aangeraakt zijn door:

- een radioboodschap (in de eigen taal)
- een bijbelcorrespondentie cursus
- een tv-programma, video of film
- het lezen van de bijbel of een christelijk boek
- het lezen van (teksten over Jezus in) de koran (!)
- een getuigenis
- de ontmoeting met christenen (hun houding, daden, woorden)
- een christelijke samenkomst (fellowship)
- een lied
- een droom of visioen (waarin men dikwijls zelf Jezus ziet)
- bevrijding van neerdrukkende machten (bijgeloof; boze geesten, satan)
- een wonderbaarlijke genezing
- gebedsverhoring

Opvallend is dat het nonverbale (belevnissen) dikwijls vooraf gaat aan het verbale (verkondiging, dialoog) of op z'n minst ermee verweven is. Iemand kan bij christenen onderlinge liefde ervaren en vervolgens gaan nadenken over de bron van die liefde. Zicht op wat het evangelie inhoudt komt vaak nadat iemand door een droom persoonlijk is aangesproken. Het zou mij niet verbazen als dit laatste bij meer dan de helft van de christen-geworden moslims het geval is.

Een man die gespecialiseerd was in *hadieth* maakte tijdens de pelgrimage te Mekka iets bijzonders mee. Daar in de heilige moskee van de stad zag hij, ter-

wijl hij de omgang om de Ka'ba maakte, aan de hemel de persoon van Jezus. Hij wist zeker dat het om 'de profeet van de christenen' ging, ook al sprak Jezus niet tot hem. Dit maakte zoveel indruk dat hij later naar christenen toeging om meer te weten te komen over Jezus Christus.

Een aantal christen-geworden moslims is aangesproken door muziek en liederen van christenen. In de moskee is geen muziek en worden geen liederen gezongen, maar klinkt de recitatie van de koran tekst. Koranrecitatie en de oproep tot gebed kunnen moslims (en niet-moslims) soms diep ontroeren door de manier waarop en de mooie stem waarmee dat gebeurt. Feit is dat er moslims zijn die door muziek (instrumenten) en christelijke liederen geboeid zijn en tot een verstaan van de christelijke boodschap zijn gekomen.

Herhaaldelijk hoor ik van christenen dat zij, soms tot hun eigen verrassing, voor moslims en met moslims hebben gebeden. Waar moderne Nederlanders beslist niet voor openstaan, staan moslims wel voor open, sterker: steeds zijn er die christenen vragen om voor hen te bidden. Moslims kunnen getroffen zijn door de eenvoud van en het vertrouwelijke in het christelijke bidden (als tot een Vader).

De waarheid gebiedt te zeggen dat achter de vraag naar christelijke voorbede ook nogal eens volkislamitische gedachte van magie zit: 'Baat het niet, schaadt het niet; misschien dat een christelijk gebed uitkomst biedt.' Een eigen islamitische wonderdokter heeft geen uitkomst gebracht en men zoekt zijn of haar heil bij een christelijke wonderdokter.

Moslims, veelal mensen uit een oosterse cultuur, staan vaak erg open voor wonderen. Wonderbaarlijke dingen, genezingen en bevrijding van kwade machten die in de naam van Jezus verricht

zijn, kunnen iemand op het spoor van het evangelie zetten. Lang houdt het nieuwe geloof echter geen stand, als er geen bijbels onderwijs op volgt en er geen opvang is in een goedfunctionerende gemeenschap van christenen.

Wat wordt als anders beleefd?

Voor degenen die de islam verlaten hebben vanwege negatieve ervaringen (pushfactor) is de verandering vaak op het vlak van de vrijheid die men in het christendom ervaart, de ruimte die men elkaar geeft, de mogelijkheid om er andere gedachten op na te houden en daar ook voor uit te komen. Tevens 'de nest-warmte' die men ervaart in de nieuwe gemeenschap, de onderlinge zorg en liefde die men elkaar geeft. Kerken die zich star en exclusivistisch opstellen en waar nauwelijks een onderlinge band is, oefenen weinig aantrekkingskracht uit op deze ex-moslims.

Voor degenen die aangesproken zijn evangelie (pullfactor), is de verandering er door de inhoud van de christelijke boodschap die men als waar en als rijker dan het islamitische geloof ervaart. Afhankelijk van de kringen waarin men terecht komt zal de visie op het oude islamitische geloof en de houding naar moslims toe variëren. Sommigen zeggen in een andere God te zijn gaan geloven. De meesten echter ervaren het niet als een 'switchen' van de ene naar de andere god, maar vinden de verandering in het gegeven dat zij de ene almachtige God, Schepper van hemel en aarde, hebben leren kennen als een God van liefde en genade; als 'Immanuël', dat wil zeggen 'God met ons', God die onder de mensen heeft gewoond in Jezus Christus, de Gekruisigde en Opgestane, de levende Heer die aanbeden en verheerlijkt wordt; die present is door zijn Geest in de harten van zijn kinderen. De termen 'Zoon van God' (voor Jezus) en 'Vader, Zoon en Geest' (voor God-Drievuldig) kunnen voor christen-geworden moslims nog lang een struikelblok vormen, vooral door ontmoetingen met moslimlandgenoten die

hen hierop aanvallen. Soms echter werken de termen ook als een 'sjibboleth': hieraan wil men als christen herkend worden en hiervoor wil men staan. De betekenis van de woorden wordt zeer verschillend geïnterpreteerd, opnieuw: onder invloed van de christengemeenschap waarin men terecht is gekomen en het onderwijs dat men daar krijgt.

Veel christen-geworden moslims ervaren hun verandering als een verandering van het hart. God nam hen aan als Zijn kind en heeft hun zonden vergeven door het plaatsvervangende offer van Jezus Christus. Eén van hen zegt het zo: 'Toen ik de bijbel las ontdekte ik de verklaring dat God van mij houdt zoals ik ben en dat Hij er niet om geeft of ik daarbij wel of geen goede cijferlijst heb. Dat bracht een enorme verandering in mijn leven teweeg.'

Kerken en christelijke gemeenschappen, die aan deze belijdenis vasthouden, waar geleefd wordt uit het geloof van Gods onvoorwaardelijke liefde en die in leer en leven herkenbaar zijn als christenen, hebben relatief de meeste ex-moslims in huis.

BEKERING ALS LEVENSWEG

Een interview opgetekend door Cokkie van 't Leven.

Begrip heeft ReS., technisch ingenieur, theoloog en predikant van één van de Franse protestantse kerken bereid gevonden om te vertellen over zijn levensweg op zoek naar een steeds dieper verstaan van God. Een reflectie over het recht van mensen om in hun dienst aan God een eigen te gaan.

Een weg door het leven.

In Marokko is de koning geestelijk en politiek leider van het land: in de grondwet staat geschreven dat iedere Marokkaan moslim is - met uitzondering van de joodse onderdanen.

Ik ben opgegroeid in een Marokkaanse familie die niet bijzonder religieus en ook niet bijzonder gesloten was: een kans voor mij om mijzelf te ontwikkelen, verder te studeren en om mij heen te kijken. Vandaar ook de weg door het leven die ik gegaan ben en mijn ontwikkeling op godsdienstig vlak.

Christenen heb ik voor het eerst meegeemaakt tijdens ontmoetingsweken voor jongeren georganiseerd door de Rooms Katholieke kerk. Overdag werd daar gewerkt en 's avonds veel gepraat. Deze eerste contacten bevestigden voor mij het beeld dat ik als moslim meegekregen had over christenen. Om een voorbeeld te noemen: dezelfde christenen, die beweren in één God te geloven, knielen en bidden voor een Mariabeeld. Dit is afgodendienst in de ogen van moslims en een bewijs dat christenen de bedoeling van de openbaringen van Jezus hebben vervalst. Zo te denken betekende geen gebrek aan respect: tijdens die ontmoetingsweek nam ik bijvoorbeeld wel deel aan de christelijke gebeden en vieringen - omdat zij waarde en beteke-

nis hadden voor de vrienden met wie ik samen was.

Wel herinner ik mij duidelijk hoe de bisschop die daar aanwezig was opmerkte dat mijn kritische opmerkingen zo 'protestants' klonken. Dat woord zei mij toen nog niets. Hij heeft mij later het boek gegeven van Roland de Puris "Le Protestantisme". Toen ik het las maakte het diepe indruk op mij. Het was herkenbaar en ik voelde mij erdoor aangetrokken: het hielp mij om op een 'protestantse' manier mijn islam te beleven.

In mijn studententijd in Frankrijk begon ik mijn omgeving te verkennen wie er 'protestant' was en ontmoette een medestudent, zoon van een predikant. Zijn vader had in Marokko gewerkt. We hebben veel gepraat en samen colleges theologie gevolgd.

Daarom spreek ik van een weg, een gang door het leven, een ontwikkeling. Op een goede dag merk je dat je bezig bent die weg te gaan. Ik wilde mijzelf graag breder te ontplooiën dan alleen op mijn vakgebied en heb uiteindelijk besloten om theologie te gaan studeren. Het is een geleidelijke spirituele ontwikkeling geweest - zeker geen plotselinge omslag.

Om een voorbeeld te noemen: rekenen was mijn vak. Het begrip 'drieëenheid' zag ik als een onmogelijkheid. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest - dat zijn er drie. Maar toen ik besepte dat het getal 1 zich ook laat vermenigvuldigen werd ik onzeker: 1 maal 1 maal 1 blijft een eenheid. En God is veel groter dan een rekensom!

Geloven is een gave. Ik ben opgegroeid met gevoeligheid voor de roeping van God en met aandacht voor Zijn schepping. Maar een God die mij persoonlijk

toespreek heb ik niet leren kennen binnen de islam. Toch kon ik dankzij dat geloof mijn weg vinden binnen de christelijke traditie, in de lijn van Jezus. De Koran spreekt immers ook over 'Issa'. Nog te vaak kennen moslims het christendom meer als een historisch gegeven dan vanuit de inhoud van het christelijk gedachtengoed.

In die zin heb ik geen breuk ervaren. Ik ben geworteld in de islamitische traditie, gevoed door mijn eigen gevoelens en persoonlijkheid, met een open oor voor christelijke leer, maar boven alles bevestigd door Jezus: of ik ook iets waar weet te maken van die christelijke waarden. Het is heel anders gelopen dan ik tevoren had kunnen beseffen.

Ik herken veel van mijzelf in de Emmaüsgangers. De kruisiging is ondenkbaar voor moslims omdat het zou betekenen dat mensen de bedoelingen van God ongedaan kunnen maken. Maar vanuit het evangelie klinkt er een andere boodschap: onderweg, terwijl de Emmaüsgangers probeerden te begrijpen wat er in Jeruzalem gebeurd was, klonk er een woord dat openbaring was. Ook voor mij was er om te beginnen die zekerheid, dan de verwarring over de wereld om ons heen en de gebeurtenissen die plaatsgevonden hebben en uiteindelijk het besef dat mijn zicht op God niet volledig was: het is een ontwikkeling, een brug, die je van de ene oever naar de andere brengt.

Breuk

Toch komt er dan het moment waar op je de keuze maakt om je leven te richten op deze leer. Je bent veranderd en door die verandering heb je bepaalde dingen achtergelaten. Dat veroorzaakt een breuk. Je weet jezelf een volgeling van Christus: moet je in het geheim verder gaan, als een 'verborgen' christen? Maar welke vrijheid houdt je dan over? Omdat ik niet in mijn eigen land woon-

de kon ik openlijk uitkomen voor mijn overtuiging.

De islam is een geheel en berust voor een belangrijk deel op familiebanden. De breuk ontstond toen die structuur voor mij geen stand meer kon houden. Je kunt daar niet één klein stukje van weglaten zonder dat de rest van de structuur aangetast wordt. Nog steeds respecteer ik veel van de islamitische normen en waarden - maar niet meer allemaal. Er zijn waarden die ik niet accepteren kan.

Het was de felle reactie van mijn omgeving op de weg die ik ingeslagen was die deze breuk tot een feit maakte. Voor mijn familie was mijn besluit bijzonder moeilijk te accepteren. In het begin begrepen zij er niets van dat ik afzag van mijn ingenieurssalaris om weer te gaan studeren. Zij vreesden dat ik terecht was gekomen in een of andere sekte. En bekeken maakte mij in de ogen van de islam tot een afvallige. In mijn eigen land zal ik bijvoorbeeld nooit als predikant kunnen werken... Dat maakt de keuze voor het christendom een moeilijke beslissing met verstrekkende consequenties.

Met mijn familie kan ik nu weer omgaan. Het is ook wel te begrijpen dat het moeilijk is voor ouders wanneer hun kind een eigen weg gaat en dus hun eigen religieuze waarden en zekerheden in twijfel trekt. Mijn ouders respecteren mijn status van theoloog en predikant. Daaruit blijkt bovendien dat bekeken voor mij geen lichtvaardig besluit was. Maar de belangrijke missiologische vraag blijft staan: als twee godsdiensten beide missionair zijn, met een verschillende visie op het samenleven van mensen en de zorg voor de schepping - hoeveel ruimte blijft er dan nog voor bekeeringen? Kunnen godsdiensten accepteren dat één lid van hun gemeenschap volgelod wordt van een andere religie? Voor beide godsdiensten is dit een pro-

bleem, maar voor christenen is het gemakkelijker om deze vrijheid in praktijk te brengen. Voor moslims staan de voorschriften hierover in de boeken. De islam structureert immers niet alleen het religieuze denken maar ook de samenleving en heeft zich ontwikkeld in een vijandige omgeving. En bovendien hebben moslims gevoelens van martelaarschap, saamhorigheid en de zekerheid van het geloof altijd sterk geaccentueerd. In de beginperiode van de islam, ook in de tijd van de profeet, was er meer ruimte voor twijfel.

ReS. laat een kopie zien van enkele Marokkaanse wetten over geloofszaken: strafbaar is een ieder die een ander verleidt of onzeker maakt in het geloof of die probeert iemand te bekeren. Daarvoor staat minimaal 6 maanden en maximaal drie jaar gevangenisstraf...

Het blijft altijd pijnlijk wanneer je niet uit kunt komen voor je overtuigingen, of wanneer het voor mijn familie ondenkbaar is dat ik bepaalde dingen niet geloven kan.

Daarom ook is het jammer dat er bepaalde evangelische bewegingen zijn die zich toeleggen op bekering van moslims zonder dat zij zorgen voor voldoende opvang. Men kan mensen niet overhalen om tot een ander geloof over te gaan om hen vervolgens te laten vallen. Ik spreek dan niet allen over geestelijke, maar ook over materiële opvang. Die is noodzakelijk omdat veel van de bekeerlingen hun familie moeten loslaten.

Getuigenis

Toch hebben christenen wel de plicht om het evangelie te verkondigen - óók in de moslimwereld. Niet om tégen de islam te preken, maar om moslims de hele diepte van de christelijke spiritualiteit te laten ontdekken. Een verkondiging die de waarden van het islamitische geloof niet ontkent, maar die laat zien dat die waarden hun oorsprong

vinden in de openbaring van Jezus Christus.

Getuigen betekent dan een uitwisseling in wederzijds respect. En hierin ligt voor christenen en voor moslims een grote verantwoordelijkheid juist in onze tijd. We moeten niet verder gaan op de weg van de zogenaamde 'fundamentalisten' (of ze nu van christelijke of van islamitische huize zijn), die hun geloofsovertuigingen willen bevestigen in een soort heilige oorlog tégen andersdenkenden.

Als schepselen van God kennen wij allen een religieuze gevoeligheid. En ook wanneer onze lezing van de openbaringen van God verschilt, hebben wij toch een gedeelde verantwoordelijkheid. Onze bron is namelijk dezelfde God. Het moet mogelijk om samen te leven en de religieuze waarden van anderen te erkennen en te respecteren - zowel op religieus, als op politiek en economisch vlak. Het is jammer te moeten constateren dat deze opgave zo weinig waargemaakt wordt in veel van de westerse landen - en ook in veel andere landen.

Mijn geloof rust op een stevig fundament. Maar die zekerheid kan nooit bedoeld zijn om anderen mee neer te slaan. Ik ben er van overtuigd dat ook de ander enig inzicht heeft in de openbaringen van God.

Omdat God de Schepper is van de hele wereld weet ik dat Hij vóór mij uit is gegaan wanneer ik een ander ontmoet. Dat is voor mij de indringende les van de gelijkenis van de 'Barmhartige Samaritaan'. Daar gaat het immers over dominees, geestelijk leiders! "Pas op, ook jij predikant, kunt mensen op jouw weg ontmoeten die anders zijn dan jij. Vergeet dan nooit om je verantwoordelijkheid te nemen." Twee geestelijk leiders lieten immers met godsdienstige argumenten een gewonde man aan zijn lot over! In Jezus' tijd was dit een choquerende gelijkenis. Waar het om gaat is

de verantwoordelijkheid van ieder schepsel tegenover de andere schepselen van God.

In mijn omgeving probeer ik dus niet om te bekeren. Het evangelie draait niet om zaken doen of om getallen: hoeveel mensen er in mijn kerk zouden zitten. Voor mij betekent het evangelie een zekerheid, een waarheid die een bron is voor hoop, een bron om te bouwen aan de toekomst van de mensheid - een toekomst die ik hoop te delen met anderen en samen met hen op te bouwen.

Ik denk dat het de hoogste tijd is om op te houden met confrontatie en polemiek. God heeft onze agressie of ons doodslaan niet nodig om zijn waarheid aan mensen bekend te maken!

Om uit te leggen wat ik bedoel gebruik ik meestal het voorbeeld van een film die mij zo geboeid en aangesproken heeft dat ik anderen erover vertel. Ik wék de nieuwsgierigheid op van anderen en raad hen aan om ook eens te gaan kijken. Maar het is nog helemaal niet zeker dat wie besluit om eens te gaan kijken net zo geboeid zal raken als ik...

Continuïteit

Wat ik mis in christelijke kringen is het beleven in christelijke gemeenschap. In de islam is dat gevoel, binnen de 'Umma', veel sterker. Dit verklaart mijns inziens voor een deel de opkomst van charismatische en evangelische bewegingen. Daar vind je menselijke warmte en gastvrijheid. De liefde waarover het evangelie spreekt is geen koude liefde, het is warm en dynamisch.

Waar de islam uitdrukking geeft aan het geluk, de openheid en het licht, blijft het christendom vaak getekend door de middeleeuwen, door een soort duisternis die meer spreekt over de zonde dan over het heil. Het christendom heeft in onze tijd behoefte aan licht en meer dynamiek. Het is immers een geluk en een reden tot blijdschap als wij God leren

kennen.

De God die ik ken is dezelfde gebleven, maar wel vanuit een heel ander perspectief. Ik geloof dat het normaal is dat onze kijk op God verandert in de loop van ons leven. Wij begrijpen immers maar een heel klein deel van God, hetzij vanuit de Koran, hetzij vanuit het Evangelie.

De Koran zegt natuurlijk wel dat God mij nader is dan mijn slagader... maar dat is een enkel vers! Voor mij was de manier waarop ik God gekend heb binnen de islam anders - de God, die Anders is, waartoe ik als mens uiteindelijk geen toegang kan krijgen. Het is dankzij Christus dat ik mijn weg kon gaan en de tederheid van God ontdekken. Binnen in de islam kan ik niet spreken van 'Gods tederheid'. Die tederheid zie ik bij Jezus. Als hij iemand ontmoet handelt hij niet uit medelijden of barmhartigheid, maar uit liefde, uit tederheid.

Als bekeerling en als gemengd gehuwde kom je voor belangrijke vragen te staan. Het is vergelijkbaar met de vragen van de eerste christelijke gemeenten in het Nieuwe Testament: een vorm zoeken voor je geloofsbeleving. Het is de vraag of en in hoeverre er plaats nog is voor oude of andere waarden en gebruiken.

Deze vragen worden bijvoorbeeld heel concreet wanneer er kinderen geboren worden. Gaan we besnijden of dopen? of allebei? Neem de plaats van de kinderen ten opzichte van hun familie. Mijn kinderen hebben elk drie namen: een christelijke, een arabische en een nederlandse. Behalve de symboliek van ons eigen geloof, vinden daarin ook de familiebanden van beide kanten een plaats.

De christelijke gemeenschap kan een belangrijke rol vervullen voor bekeerlingen en voor gemengd gehuwden, door hen te volgen, aanwezig te zijn en respect te tonen voor andere overtuigingen. Ieder kind zou zich welkom moe-

ten voelen. Geen van de partners zou onder druk moeten staan bekeerd te worden, maar zich geaccepteerd weten zoals hij of zij is.

Leefwijze

Het belangrijkste blijft natuurlijk uiteindelijk onze leefwijze als christenen. Het is voor moslims soms onduidelijk waar wij voor staan. Dat speelt 'fundamentalisten' in de kaart die de westerse wereld graag afschilderen als een losbandige wereld vol verslavingen. Het gaat er om wat de christelijke waarden zijn en dat je daar iets van merkt. Wat is de houding van christenen tegenover de belangrijke uitdagingen in onze tijd?

Een moslim zei bijvoorbeeld eens tegen mij: "Zie je wel dat wij gelijk hebben? British Airways heeft ongevraagd, om zuiver commerciële redenen de zitplaatsen van mannen en vrouwen gescheiden op hun vluchten naar de

Arabische Emiraten en Saoedi Arabië. Jullie schromen niet om je eigen overtuiging opzij te zetten om beter te verkopen. Wij moslims zijn niet zo: tijdens de maand Ramadan bijvoorbeeld bepaalt onze religie al het andere."

Het is beter en belangrijk om uit te komen voor onze waarden en van daaruit te streven naar wederzijds respect. Als dat evenwicht zoek is, dan moet ik spreken!

In die zin is dialoog een uitdaging en geen verslapping. Het is niet omdat ik bereid ben tot een dialoog, dat ik alles aanvaard kan! Ook in dialoog blijf ik mijzelf.

Ik kan niet alles toelaten omdat ik er diep van overtuigd ben dat er bepaalde fundamentele waarden zijn die structuur geven aan de samenleving. Net zoals de profeten in het Oude Testament, ook zij konden niet alles aanvaarden in hun strijd tegen het onrecht in de

Een nieuw islamitisch tijdschrift

Naast AL NISA, Islamitisch Maandblad voor vrouwen en kinderen, dat al zijn 14e jaargang aan het afmaken is, hebben we een nieuwkomer op de markt gezien: KARAVAN, kwartaalblad van de Nederlandse Moslim Omroep. Het blad, in groot formaat en een frisse opmaak, is ten dele gewijd aan de komende en voorbijgaande programma's van de omroep. Terwijl de 'gewone' omroepbladen nauwelijks informatie geven over de NMO, staan hier de programma's al vele weken van te voren aangekondigd. Net als de NMO zelf, beperkt het blad zich niet tot de kring van alleen moslims, maar worden ook personen van buiten de kring in de discussies betrokken. Zo kende het nul-nummer een interview met Prof. Annemarie Schimmel en een artikel over Moderniteit versus God?, waarin behalve met Prof. Shadid ook met Prof. Van Koningsveld wordt gesproken. Gratis proefexemplaren kunnen worden aangevraagd bij de NMO, PB 418 1200 AK Hilversum; tel. 035-6252941.

Een moderne geloofsbelijdenis op muziek van Hans Cox

In het kader van het Jubileumjaar Haarlem 750 hebben twee koren uit deze muziekstad aan de componist Hans Cox (geb. 1930) de opdracht gegeven tot het componeren van een nieuw werk. Na enig overleg werd dit *Das Credo quia absurdum* (lett. 'Ik geloof dat/omdat het absurd is') een moderne tekst, waarin de belangrijkste gedeeltes uit de christelijke geloofsbelijdenis (in het Latijn), naast de Joodse kerntekst van Dt. 6:4-5 en de eerste Soera van de Koran (in het engels)

werden gezongen naast gedichten van Rilke en korte teksten van Nietzsche. Ook de muziek kende ontleningen aan allerlei tradities: Gregoriaans, muziek uit synagoge en moskee, koralen in de stijl van Bach naast typisch hedendaagse muziek. Tussen de laatste zinnen door van de belijdenis van Nicea hoorden we de twee laatste verzen van Soera Al-Faatiha: "En ik verwacht de verrijzenis van de doden.. Leid ons langs het rechtgebaande pad, het pad van diegenen die Gij uw weldaden schenkt, over wie geen toorn is en die niet dwalen.. En het toekomstig eeuwig leven."

Doctoraalscriptie over nieuwbouw moskeeën.

De tijd dat islamitische gebedsruimten voornamelijk waren gesitueerd in oude winkels, scholen of fabrieken - al of niet op de sloopleest van de gemeente - is nog niet voorbij, maar steeds meer moslimgemeenschappen in Nederland kunnen hun gebedsdiensten houden in nieuwgebouwde moskeeën.

Barbara Dijker, een studente kunstgeschiedenis in Utrecht, schreef over deze nieuwe aanwinsten in het Nederlandse stadsgezicht een doctoraalscriptie. De scriptie is gebaseerd op een onderzoek naar alle 32 nieuwbouwmoskeeën in ons land, waarbij de aandacht vooral werd gericht op die gebouwen die duidelijk als moskee herkenbaar waren: Dijker sprak met architecten en moskeebestuurders, liet zich rondleiden in de moskeeën en bestudeerde bouwtekeningen. Het resultaat is een boeiend en fraai vormgegeven eindverslag, dat vooral ingaat op de bouwkundige kenmerken van deze moskeeën. Dijker richt zich met name op de vraag of er in Nederland en nieuw, westers ty-

pe moskee ontstaat of dat de bouwwerken zijn gebaseerd op voorbeelden in de landen van herkomst. Hoewel ze vooral in het interieur en het gebruik van de moskeeën een aantal ontwikkelingen waarneemt die bepaald zijn door de Nederlandse context, hebben bijna alle moskeeën architectuurelementen uit de landen van herkomst, zodat de moskeeën van de Marokkaanse, respectievelijk Turkse en Surinaamse gemeenschap duidelijke verschillen vertonen. Daarbij gaat het vooral om de vorm van de minaret en de koepel.

Zo hebben de meeste Turkse moskeeën in Nederland een potloodvormige minaret en een koepel - een Osmaanse bouwstijl die in Turkije inderdaad op bijna elke straathoek te bewonderen. Marokkaanse moskeeën hebben uit het land van herkomst de vierkante minaret overgenomen. Ook het gebruik van

baksteen en de toepassing van hoefijzervormige vensters herinneren aan de moskeeën in Marokko. Surinaamse moskeeën hebben, zowel in Suriname als in Nederland, vaak Indiase bouwkenmerken, waaronder een ui-vormige koepel, minaretten met verdiepingen die eruit zien als een uitgeschoven telescoop en een bekroning op de minaretten. Ook in de twee Molukse moskeeën in Nederland zijn Indiase architectuurkenmerken zichtbaar.

Deze architectonische vormen worden door de gebruikers vaak als vanzelfsprekend ervaren, zo constateerde Dijker bij rondleidingen. Op de vraag waarom voor een bepaalde vorm van de minaret was gekozen kreeg ze soms te horen, dat een minaret er nu eenmaal zo uitziet - men was zich blijkbaar niet bewust van andere minaretvormen. In een Marokkaanse moskee die bij wijze van uitzon-

De Marokkaanse moskee An Nour, Raam 236-240 in Gouda, is een ontwerp van G. Rijnsdorp te Gouda. Aanvankelijk werkte Rijnsdorp samen met V. Veldhuizen van Zanten te Rotterdam aan het ontwerp, maar uiteindelijk heeft Rijnsdorp het bouwplan afgerond.

De nieuwbouw moskee is opgenomen in het straatbeeld en beslaat in de breedte twee panden. De straatwand waarin de moskee is opgenomen maakt deel uit van een beschermd stadsgezicht waardoor het bestemmingsplan het ontwerp heeft beïnvloed. Hierbij was ondermeer vastgesteld dat in de nieuwbouw de oorspronkelijke structuur van twee panden herkenbaar moest blijven. De twee bouwvallige panden werden voorheen als moskee gebruikt. Nadat de plannen van de Marokkaanse gemeenschap voor een vrijstaande nieuwbouw moskee niet gerealiseerd konden worden, ging men over tot sloop en vervolgens nieuwbouw op de huidige lokatie.

De minaret is bij moskee An Noer transparant ontworpen en derhalve louter symbolisch. De toren bestaat uit een constructie van aluminium buizen. Deze vormgeving is mede het gevolg van het feit dat het moskeeplan gevoelig lag binnen de gemeente. - Dijker p. 85]

dering een "Turkse", potloodvormige minaret had, merkte ze dat de Marokkaanse gemeenschap niet gelukkig was met deze voor hen ongebruikelijk vorm van het torentje.

Anderzijds zijn er ook bouwelementen die niet specifiek naar het land van herkomst verwijzen, maar meer in het algemeen als islamitisch herkenbaar zijn, zoals een "minaret" die bestaat uit een open constructie van buizen op de Marokkaanse moskee van Gouda.

Invloeden van de Nederlandse context ziet Dijker met name in de bouw van ontmoetingsruimten of multifunctionele ruimten in het moskeecomplex. Misschien gaat het wat te ver om te zeggen dat dit typisch Nederlands of westers is, maar het is juist, dat moskeeën hier vaak bepaalde sociale functies hebben gekregen, die ze in de landen van herkomst niet of in mindere mate hebben. Zo worden de ontmoetingsruimten van enkele moskeeën niet alleen gebruikt om te vergaderen of na de gebedsdiensten nog wat na te praten, maar ook om familiefeesten in te organiseren. Dit nieuwe type moskee schept volgens de auteur ook meer ruimte voor participatie van vrouwen dan in de islamitische wereld gebruikelijk is. Of de volgens haar ingezette ontwikkeling naar moskeeën als multifunctionele centra voor mannen en vrouwen meer is dan wishfull thinking, moet nog even worden afgewacht. Deze kanttekening doet niets af aan de waardering die de doctoraalscriptie verdient. - NL

Gegevens: Barbara Dijker, Een minaret in het stadsgezicht. Nieuwbouwmoskeeën in Nederland, registratie en vormgeving. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht, augustus 1995.

Islam en/in het middelbaar onderwijs

Terwijl de opleiding voor docent islam aan de Hogeschool Holland te Diemen

nog maar enkele maanden aan de gang is, gaat de discussie over het karakter van islamonderwijs aan de middelbare school door.

In het blad van de onderwijsbond ABOP stond een advertentie voor docenten voor de gedeeltelijk Nederlandstalige middelbare school, die twee jaar geleden aan de Turkse zuidkust in het dorp Bozyazi is begonnen en nu een 140 Nederlands-Turkse jongeren als leerling telt. In de kamer zijn daarover (weer) vragen gesteld en op verschillende plaatsen hebben leden van de regering zich uitgesproken voor een opleiding van islam-deskundigen in Nederland zelf. Minister Dijkstal van Binnenlandse Zaken sprak 9 oktober j.l. in een lezing ten huize van de Nederlandse ambassadeur in Ankara: "De islam hoort er in Nederland bij. Maar de islam moet ook bij Nederland gaan horen." Dat laatste is en blijft volgens de minister problematisch, zolang de geestelijke leiders van buiten Nederland komen. Aangezien hun kennis van de Nederlandse taal en samenleving gering is, zijn ze niet in staat om de islam dynamisch te integreren in de Nederlandse cultuur. Dijkstal uitte de vrees dat vooral jonge Turken die op school weinig hebben bereikt en bijgevolg geen perspectieven hebben op de arbeidsmarkt in de marge van de samenleving terecht komen. Zij zijn een gemakkelijke prooi voor criminele groepen en voor islamitisch fanatisme. Juist in dit licht is het van groot belang dat de islam wortel kan schieten in de Nederlandse cultuur. (De lezing van Dijkstal in Staatscourant 10 okt. 1995). Op 26 oktober gaf staatssecretaris Netelenbos een opdracht als "terreinverkenner imam-opleiding" aan Dr. Nico Landman, docent voor islam in Turkije bij de vakgroep Oosterse talen en culturen van de Universiteit Utrecht. Die opleiding voor imam zou gedeeltelijk in de

middelbare schooltijd plaats kunnen vinden, zoals momenteel in Turkije algemeen gebruikelijk is. Daarvoor zouden dan de vrij besteedbare uren van de basisvorming (zeven uur per week) gebruikt kunnen worden. Landman is aangezocht om te inventariseren wat de behoeften en de mogelijkheden zijn van de islamitische organisaties, het voortgezet onderwijs en de schoolbesturen. Op 1 oktober 1996 moet het rapport klaar zijn. - KS

Beginselverklaring van de Franse Moslimraad

De Conseil Consultatif des Musulmans de France, CCMF heeft een beginselverklaring aangenomen, die is ondertekend door 79 vooraanstaande moslim personen en organisaties. Eerste ondertekenaar is Dr. Dalil Boubakeur, voorzitter van de Franse Moslimraad (Conseil représentatif des Musulmans de France) en rector van het Institut Musulman bij de Mosquée de Paris. In dit 'Charte du Culte Musulman en France' worden een aantal principiële beslissingen genomen ten aanzien van de plaats van de islam in een geseculariseerde maatschappij als de Franse, de organisatie van de islam in moskeeën, provinciale en nationale raden en zwaartepunten van islamitische activiteiten. Typisch is de opbouw van het geheel: van lokale moskeeën en hun imams naar de regionale en ten slotte nationale vertegenwoordiging om te eindigen bij de relaties met de staat en de andere religies. De volledige tekst is onder meer te vinden in *Se Comprendre* 1995, Nr. 95:9-17 en CIBEDO 1995:91-101 (met Duitse vertaling). Enkele van de 37 artikelen:

1. Met het oog op de moderne tijd en de veranderingen die plaats vinden in de wereld, wil de moslimgemeenschap als haar overtuiging uitspreken, dat zij haar

rechtmatige geestelijke en culturele doelstellingen alleen zal kunnen verwezenlijken door instellingen die op basis van vrije wil tot stand zijn gekomen en die door en voor haarzelf zijn georganiseerd.

2. De moslims in Frankrijk hebben verschillende achtergronden, maar één roeping om zich te verenigen en te organiseren, met respect voor de verscheidenheid van elkaars gevoeligheden, welke een rijkdom is.

4. De sociale saamhorigheid en nationale eenheid van Frankrijk zijn niet gebaseerd op een ras of een religie, maar op een gezamenlijke wil, die van het samen willen leven en van het deelnemen aan de Verklaring van de Rechten van de Mens en Burger, de waarden van de Republiek. Moslims die in Frankrijk leven, of ze nu Frans staatsburger zijn of anderszins, leven er uit vrije keuze en zijn zich bewust van hun deelname aan de nationale gemeenschap die hen rechten geeft maar ook plichten oplegt.

14. De realiteit van de islamitische religie in Frankrijk houdt in het bestaan van moskeeën, waarin de gelovigen hun godsdienstige plichten kunnen vervullen. Zij komen er bijeen zonder onderscheid naar nationaliteit of naar juridische scholen. Als plaats van gebed en samenkomst, moeten de moskeeën zich buiten partijdige acties houden en buiten politieke discussies, om te zorgen dat zij beschouwd blijven als plaatsen die gerespecteerd moeten worden en zelfs een karakter van onschendbaarheid hebben.

15. Om wille van de eerbiediging van de wet van de republiek (artikel 25 van de wet van 9 dec. 1905) wil deze beginselverklaring de moslimgemeenschap op het hart drukken, dat het a-politieke en neutrale karakter van de moskeeën gehandhaafd moet worden.

18. De functies van de moskeeën: [zij dienen voor het gebed, studie en lezing

van de koran; bijeenbrengen van zakat, culturele expressie] zij functioneren voor de organisatie van cursussen en lezingen ter verbreiding van de islamitische cultuur en verzekeren symbolisch de zichtbaarheid van de islam in de nationale gemeenschap.

19. De moskeëën dragen bij tot de organisatie van de bedevaart en tot de controle over het slachten en verdelen van halal vlees. Zij waarborgen de aalmoezen, de begrafenisrituelen en alle religieuze vieringen.

21. De imam is de officiële lokale verantwoordelijke voor de islamitische eredienst. Hij moet het contact onderhouden met de plaatselijke machthebbers en de vertegenwoordigers van de andere religies..

22. Op regionaal niveau moet er een imam-conferentie zijn, die wordt voorgezeten door een regionale moefti, of als zo'n persoon er niet is, door de oudste en meest competente en meest ervaren imam. Deze conferentie behandelt de regionale coördinatie en organisatie.

23. In een nationale conferentie komen de voorzitters van de regionale raden bijeen, de regionale moeftis van Frankrijk. In overeenstemming met de permanente religieuze commissie van de raad heeft zij als taak: religieuze zaken te coördineren, met name de data van de religieuze feesten en de islamitische kalender vast te stellen; de activiteiten van de imams te beoordelen en wettelijke adviezen te geven, als zich nieuwe situaties voordoen.

28. Het Institut Musulman de la Grande Mosquée de Paris heeft door zijn religieuze en culturele functie altijd al een plaats gehad in de gedachtenis van moslims van allerlei landen, die tijdens de eerste wereldoorlog hun leven gegeven hebben voor de territoriale integriteit van Frankrijk en de waarden van de republiek hoog hebben gehouden. Deze instelling is tevens het leven-

de getuigenis van de wil van Frankrijk dit islamitisch deel te integreren in haar nationale erfgoed. Dit is des te belangrijker geworden, nu de islam de tweede religie van Frankrijk is geworden door het aantal van zijn aanhangers.

34. In overeenstemming met de eeuwige boodschap van de koran, erkent de islam de opeenvolging van de profeten en de waarde van de vroegere verkondigen. Met joden en christenen delen de moslims dezelfde geestelijke waarden van het abrahamitische monotheïsme. De islam roept op tot wederzijdse erkenning van religies in de aanbidding van de éne God en spoort de gelovigen aan om hieraan gezamenlijk te werken in de menselijke maatschappij voor het welzijn van allen. [..]

Duitse Moslimraad over orgaantransplantatie

De Zentralrat der Muslime in Deutschland (ZMD) heeft sinds 26 maart 1995 een arts, Dr. Nadeem Elyas, als voorzitter. 28 juni daaropvolgend gaf deze voorzitter een soort fatwa (Stellungnahme) voor een hoorzitting van de Bondsdag en publiceerde dit later ook namens de ZMD.

Dr. Elyas acht in zeer bepaalde gevallen orgaan-donatie geoorloofd, maar verzet zich tegen een wetgeving die transplantatie algemeen aanvaard zou maken. In ieder geval wil hij een uitdrukkelijk - liefst schriftelijke - toestemming van de donor. De regering mag ook niet in reclame-campagnes mensen onder perssies zetten om een codicil te tekenen. Duitsland mag alleen organen 'importeren' wanneer die elders verkregen volgens de strikte regels die in Duitsland ook geldend moeten blijven.

Het uitvoerige en zeer genuanceerde oordeel van Elyas is volledig te vinden in CIBEDO 1995:55-58.

Turkije politiek wat dichter bij Europa?

Aan de vooravond van de verkiezingen van 24 december 1995 sloot de bijna-af-tredende regering van Mevr. Ciller nog een douane-unie tussen de Europese Unie en Turkije, waardoor het Europese kamp het even gewonnen leek te hebben van het 'islamitische kamp', dat geen aansluiting bij Europa wil, maar een unie van de islamitische landen van Marokko tot Kazachstan. Bij de verkiezingen ging het niet zo best voor de rechtse regering Ciller. De islamitisch-religieuze partij van Neçmettin Erbakan kreeg de meeste stemmen en kwam op zo'n 23% uit. Kort daarop kwamen de liberale partij van Mesut Yilmaz en de conservatieve van Mevr. Ciller: samen behaalden zij dus nog geen helft van de stemmen, maar verklaarden al wel meteen dat zijn 'een front tegen de islam' zouden willen vormen, liefst met gedoogsteun van de 'democratisch linkse' Bulent Eçevit. Na de verkiezingen verklaarde Erbakan dat hij zijn verzet tegen de douane-unie met Europa zou laten vallen. Deze omme-zwaai betekent een toenadering tot de andere partijen, zonder wie Erbakan voorlopig nog een aantal jaren in de oppositie zou moeten blijven.

Symposium over Joods-Christelijk-Islamitische heilige Schriften aan de Vrije Universiteit van Amsterdam

Van 6-8 november 1995 werd aan de Vrije Universiteit, ter gelegenheid van het 115 jaar bestaan van deze instelling op Gereformeerde grondslag, een breed symposium gehouden over het verstaan van schrift in de drie Abrahamitische religies. Vanuit elk der drie religies en vanuit een groot aantal landen was een groep van ong. 120 deelnemers drie dagen bijeen rond dit onderwerp. Een van

de interessante zaken voor de deelnemers was de interne discussie binnen de grote tradities zelf: orthodoxe tegenover liberale Joden Prof. Dick Mulder (emeritus hoogleraar van de Vrije universiteit), die met de huidige docent Rein Fernhout in debat ging over de aard van inspiratie van de Schrift. Vaak had je het idee, dat liberale joden, moslims en christenen het onderling beter konden vinden dan zij afzonderlijk met de orthodoxe variant van hun eigen traditie. Hier wraakte zich misschien ook wel de rijkdom aan deelnemers: het thema was wel de Schrift, maar iedereen kon aangesproken worden op het lid-zijn van een gemeenschap die één bepaalde schrift tot grondslag hebben. Bij moslims hoorde je veel algemene blijken van waardering voor de joodse en christelijke canonieke tekst, maar in de werkelijkheid van de geloofsbeleving bleef daar niet veel van over. Prof. Anton Wessels ging in zijn openingstoespraak zeer ver in zijn waardering van de koran (naast joodse en christelijke schrift) als woorden van Gods openbaring, maar werd beleefd op zijn nummer gezet door de goedgebekte Dr. Tz. Marx uit Jerusalem: "Denkt mijn goede vriend Wessels nu echt dat joden, christenen of moslims wezenlijk in elkaar religie zijn geïnteresseerd? Zou iemand van mijn Yeshiva-studenten nu echt de koran willen leren?" - KS

Over de drempel!

Ter afsluiting van de jaarlijkse 'Migrantenweek 1995' organiseerden in Soest de plaatselijke 'Commissie islam-christendom' samen met moslims een ontmoetingsbijeenkomst in het Islamitisch Centrum aan de Molenstraat. Aan de bijeenkomst namen ongeveer 100 belangstellenden deel...en dat op zaterdagavond! Gastsprekerster Sajidah Abdus Sattar hield een vurig pleidooi

voor begrip en menselijkheid, over en weer: 'Dat zal echter pas mogelijk zijn als wij elkaar beter leren kennen en niet voortdurend roepen dat de anderen zich nu eindelijk maar eens moeten aanpassen.' Mw. Sattar wees op een tekst uit de Koran, Soera 49:13, waar staat: 'O, mensen. Wij hebben jullie uit een man en een vrouw geschapen en Wij hebben jullie tot volken en stammen gemaakt, opdat jullie elkaar zouden kennen.' Op een vraag, tijdens de discussie, naar tips

om tot een goede samenwerking te komen, was het antwoord van mevrouw Sattar: 'Je moet de kwetsbare groep kans geven zich veilig te voelen. Dat kan bijvoorbeeld door samen te eten'. Na de discussie was er gelegenheid om een kijkje te nemen in de gebedsruimte en overige lokaliteiten van het Islamitisch Centrum. Daarmee werd een raad van de spreekster opgevolgd, namelijk het bij elkaar over de drempel te stappen. -

Wim van den Bergh

Begraven en rouwverwerking

Lody B. van de Kamp, Varina Tjon-A-Sen & Ibrahim Spalburg, **Stof in de Wind: tradities bij overlijden van allochtonen in Nederland**, Rotterdam: Krosbe Multi-Etnisch Centrum/ Utrecht: Stichting Landelijke Federatie van Welzijnsorganisaties voor Surinamers, 1995, 53 blz. (030-2312024)

Rond het overlijden van dierbaren kennen alle religies en landen een groot aantal gebruiken, die een uitdrukking geven aan gevoelens van liefde, hoop en vertrouwen. Humanitas, afdeling Rijnmond Noord, heeft het initiatief genomen om een aantal van deze gebruiken in een handzame brochure bijeen te brengen. Ibrahim Spalburg zette een aantal islamitische rituelen op een rijtje, waarbij hij speciaal aandacht gaf aan Turkse gebruiken. Varina Tjon-A-Sen geeft in haar bijdrage over de Surinaamse traditie ook aandacht aan de specifieke gebruiken van Hindoestaanse en Javaanse moslims.

Over sommige punten bestaat kennelijk nog steeds onzekerheid. Zo vermeldt Mw. Tjon-A-Sen op p. 36, dat moslims niet binnen de 24 uur begraven kunnen worden, omdat de Wet op de Lijkbezorging een termijn van minstens 3 dagen kent. Ibrahim Spalburg (p. 49) vermeldt toch een procedure om ont-heffing hiervan te krijgen.

De verscheidenheid van gebruiken, brengt met zich mee, dat scherpslijpers sommige een en ander wel eens als 'in-sluipfels' of niet-islamitisch beschouwen. Spalburg vermeldt heel neutraal op p. 48 dat Soera Ja Sien en vooral 36:58 functioneert bij de herdenking van de doden. Sommige reformisten fulmine-ren ook wel eens tegen magisch bijge-

loof, dat aan deze woorden wordt gegeven, maar zulke twistpunten worden hier vermeden.

Hoe moeten niet-moslims zich gedragen bij begrafenissen van moslims: juist wel of niet komen en hoe te re-ageren? Ook al kan zo'n vraag ook niet in het algemeen beantwoord worden, het zou goed zijn om ook daar eens aandacht aan te schenken.-KS

Het water te diep...

'Brug of breuk? Dialoog tussen moslims en christenen.' Davidsfonds Leuven/Pax Christi Vlaanderen, 1995 186 blz. 395 Bfrs. (Italiëlei 98a 2000 Antwerpen)

Ooit was de Middellandse Zee een bin-nenzee met een rijke culturele en econo-mische uitwisseling. Religieuze maar vooral politieke factoren hebben vanaf de 12-de eeuw beide oevers van elkaar vervreemd. Wordt het een definitieve breuk of kunnen er weer bruggen opge-bouwd worden? Over deze uitdaging handelt dit boek. De invalshoek is niet de interreligieuze dialoog op zich, maar wel de gemeenschappelijke bezorgdheid vanuit respect voor de 'Rechten van de Mens' om aan (religieuze) minderheden bestaansrecht te geven. Wat komt er van godsdienstvrijheid in de praktijk in Europa en de mediterrane moslimwe-reld terecht? In een eerste deel wordt aan de hand van getuigenissen op deze vraagstelling ingegaan. Een volgende reeks artikelen onderstreept het verschil tussen islam en islamisme. In het derde deel worden aanzetten gegeven om de multiculturele en multireligieuze reali-teit in Europa als een rijkdom onder ogen te zien. Het boek eindigt met de voorstelling van het ideaal, naar Hans Küng, dat godsdiensten die het opne-

men voor de rechten van de mens elkaar kunnen vinden rond een gemeenschappelijk ethos waarin ook niet-gelovigen elkaar kunnen herkennen. Het boek is uitermate geschikt om gespreksstof aan te dragen bij ontmoetingen tussen moslims en christen. Er komen concrete initiatieven aan bod die een brug slaan tussen twee culturen. Bovendien zijn de schrijvers mensen die in hun dagelijks leven de dialoog aangaan. -Berry van Oers

Voortrekkers in Soest trekken nog eens aan de bel!

De islam in Soest, Commissie islam-christendom i.s.m. Soester moslims. Soest 1995 22 blz. (besteladres: Schoutenkampweg 76 3768 AC Soest)

De brochure is uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Raad van Kerken in Soest. De plaatselijke 'Commissie islam-christendom' gaf al diverse publikaties uit. Voor het eerst is het ditmaal gelukt om niet over maar met de moslims een dergelijke brochure uit te geven. De brochure heeft ten doel informatie te geven, aan zowel kerkleden als niet-kerkleden, over de islamitische gemeenschap in Soest. We maken onder meer kennis met twee moskeeën in Soest en hun ontstaan. Daarnaast wordt kort ingegaan op de etnische afkomst van moslims in Soest. Er worden enkele plaatselijke voorzieningen voor moslims besproken, waaronder een islamitische begraafplaats en een 'leesmoeder (leesvader) project'. De brochure is een goed voorbeeld van een plaatselijke activiteit van moslims en christenen. Hopelijk worden ook anderen op andere plaatsen er door geïnspireerd en 'doet goed voorbeeld volgen'. -Berry van Oers

Remedie tegen koud-watervrees of toch een verborgen agenda?

Contacten met moslims - een prakti-

sche aanpak, Leusden: Dienstencentrum GKN (PB 203, 3830 AE Leusden), 1995, 46 blz. f 11,-

Met deze uitgebreide brochure geven het Hervormd Evangelisatorisch Beraad en de afdeling Missionair Werk van het Centrum voor Gemeenteopbouw van de Gereformeerde Kerken in Nederland een praktische handleiding voor kerkelijke contacten met moslims. Het boekje bevat tips voor de organisatie van thema-avonden, gespreksgroepen, multi-religieuze diensten en dergelijke. Het is overzichtelijk, goed leesbaar en straalt optimisme uit.

Wie aan de slag gaat, geduldig doorzet en enkele grove fouten vermijdt, zal volgens de samensteller zeker slagen. Terecht wordt in de inleiding wel gewezen op een paar voorwaarden voor succes met dialoog-projecten. Zeer belangrijk zijn helderheid ten aanzien van ieders bedoelingen en verwachting, en de bereidheid om de eigenheid en interne verscheidenheid van de andere groep te eerbiedigen. Daarmee wordt, waarschijnlijk ongewild, de aandacht gevestigd op een onduidelijkheid. Wat doet deze brochure in de serie over Vormen van Missionair Werk? Is er misschien toch sprake van een drang om te bekeren?

Ondanks het ontbreken van een antwoord op die vraag wil ik deze brochure warm aanbevelen voor kerkelijke gemeenschappen die hun koud-watervrees ten aanzien van moslims proberen te overwinnen. - S. Abdus Sattar

Gezondheidszorg en alloctonen

Zorg aan buitenlanders is een nieuwe publikatie van het Bureau Voorlichting Gezondheidszorg Buitenlanders. 116 blz. met informatie voor hulpverleners en opleidingen in de gezondheidszorg. Kosten: f 8,- excl. porto, te bestellen bij 030-2971144.

Indonesisch tijdschrift voor interreligieuze dialoog

Religiosa. Indonesian Journal on Religious Harmony is een nieuw tijdschrift, waarvan het eerste nummer verscheen in Augustus 1995. Het zal tweemaal per jaar verschijnen in nummers van ongeveer 100 pagina's. Alle artikelen zijn in het Engels. Administratie: LPKUB, Faculty of Ushuluddin, IAIN (State Institute for Islamic Studies), Sunan Kalijaga, Jalan Marsda Adisucipto, Yogyakarta 55281, Indonesia.

Prof. Burhanuddin Daya van de staats-academie voor islamwetenschappen in Yogyakarta is de eindredacteur, terwijl in de redactieraad naast moslims ook katholieken, protestanten, hindoes en anderen zitten. Het eerste nummer bevat onder meer de reflecties en de verklaring die in 1993 is opgesteld bij de Wereldparlement van Religies in 1893, Chicago. Daar werd het Indonesisch Instituut voor de Studie van Religieuze Harmonie (LPKUB Lembaga Pengkajian Kerukunan Umat Beragama) opgericht. Dit instituut heeft sindsdien enkele conferenties belegd, nam deel aan een bijeenkomst van christenen en moslims in Pattaya, Thailand en nu is dus ook dit tijdschrift opgericht. De activiteiten van LPKUB zijn allereerst gericht op de verhoudingen in Indonesië zelf, maar ook in die ontwakende economische macht, de ASEAN-landen, waar ook het boeddhistisch Thailand en het grotendeels christelijke Filippijnen bij horen naast landen als Malaysia, Brunei en Indonesië.

Religieuze harmonie is een belangrijke zaak voor de Indonesische regering en vandaar ook twee toespraken van de minister voor godsdienstzaken in dit eerste nummer. Daarnaast is er ook een bijdrage van de belangrijkste internationale moslim van dit land, Dr. Nurcholis Madjid. Hij vertrekt vanuit een uit-

spraak van Bernard Lewis, dat "tolerantie en de daarbij horende ervaring van religieus pluralisme nieuw zijn voor alle religies". Dit zijn nieuwe waarden, deel van de uitdaging van de moderniteit. Madjid zoekt de middenweg tussen goedkope en eenvoudige apologetiek door te zeggen 'dat dit er toch al altijd in de islamitische leer aanwezig was'; hij vermijdt ook de eenvoudige harmonisering, maar erkent, dat de dynamiek van de tijden een herformulering van de blijvende islamitische boodschap vereist.

Prominente christenen in dit eerste nummer zijn Francis Kardinaal Arinze, hoofd van het bureau voor interreligieuze relaties van het Vaticaan en Dr. Thomas Michel, vroeger werkzaam in Indonesië, dan bij het Vaticaan en nu bij het centrum van de Aziatische Bisschoppenconferentie.

Twee nieuwe boeken van Oase

Herre A. Halbertsma & Abdulwahid van Bommel (red.), **Dialoog: Joden, christenen, moslims en humanisten** leveren gespreksstof, Zoetermeer: Oase 1995, 285blz. f 31.05

Dr. Omar L. Van den Broeck, **Islam en het Westen. Beschouwingen omtrent fundamentalisme, aanbiddingspraktijken, gemeenschap, seculiere organisatie en soefisme**, Zoetermeer: Oase 1995, 187blz. f 26.55

Tot nu toe publiceerde uitgeverij Oase vooral boeken van Nederlandse of moderne internationale moslims, gericht op de eigen gemeenschap. Kort geleden verschenen twee boeken, waarin een gesprek met de niet-islamitische tradities van het westen wordt aangegaan.

De stevige bundel *Dialoog...* die door Halbertsma en Van Bommel werd uitgegeven bevat een groot aantal verschillende bijdragen: een vijftal moslims, ongeveer evenveel joden en een tiental

christenen vullen deze bundel. Verschillende malen zijn er trio's gevormd: zo wordt blz. 51-79 aangekondigd als 'drie interviews'. Na gesprekken met de jood Mr. Levisson en de christen G. Speelman volgt dan als derde een vertaald artikel van S. Hossein Nasr. Blz. 159-169 vormen een andere trioloog, ditmaal in de vorm van bijdragen van Sacha Martel, Dick Koster en Abdulwahid van Bommel. We vinden in de bundel politici als Mw. Ien Dales, overleden als Minister van Binnenlandse Zaken. Er zijn wetenschappers als Dr. Nico Landman en prof. Sjoerd van Koningsveld ook kerkelijke en pastorale werkers als Dr. Jan Slomp en Huub Oosterhuis. De laatste kijkt niet zozeer naar de verschillende religieuze tradities van het verleden, maar eerder naar de huidige secularisatie en de noodzaak 'in Amsterdam zo'n plaats voor zingevingscultuur te stichten' (10). Bij al het fragmentarische en afwisselende is er vooral een sterke toon van eerlijkheid in de bijdragen. De 'eenvoudige jood' Dr. S. Wijnberg moet erkennen: "Joden, christenen en moslims hebben de wereld veel geschonken. Veel moois, veel goeds en waars. Maar vrede was daar niet bij.." (blz. 198). Imam Ahmed K. El Helou, en van de mensen achter uitgeverij Oase, ziet hier een van zijn bijdragen voor een Colloquium aan de Kath. Universiteit van Leuven (febr. 1991) geplaatst: "De islam is tolerant, de moslims soms minder" (199-204). Soms vinden we korte aanduidingen over de herkomst van de teksten en de achtergrond van de auteurs. Dat én een inderks voor de gevarieerde inhoud zouden de bruikbaarheid nog hebben verhoogd. - Deze bundel is

geen echt boek met één rechtlijnige visie geworden. De rijke verzameling lijkt me wel zeer geschikt voor gespreksgroepen over dit onderwerp.

De meest bekende en vooraanstaande moslim van België, Dr. Omar Van den Broeck, heeft een aantal beschouwingen gepubliceerd onder de titel "Islam en het Westen". Is het fragmentarische typisch islamitisch? Al-Baqillani verdedigde al dat er geen grote causaliteit bestaat, dat toevallige samenhangen het belangrijkste zijn dat de mens kan ontdekken. Is de islam dus bij uitstek geschikt voor het post-modernisme? In ieder geval vinden we hier, volgens de omslag "geen totaalbeeld, maar een puzzel, een 'patchwork', vanuit verschillende vraagstellingen." In het begin had ik als lezer grote moeite met de tegenstelling 'islam en het Westen'. Tegen 'de Westerling' wordt dan namelijk scherp 'de Islam' gesteld. Ik moest steeds maar denken: die Van den Broeck is toch ook een westerling? Dat is hij ook blijkens zijn trouwdheid met westerse filosofie en godsdienstwetenschap en de academische studie van de islam, vooral de wetenschappelijke produktie in het Frans. In gesprek daarmee heeft hij een hoogst persoonlijk en overtuigend beeld van de islam geschetst, geconcentreerd op de koran, de vijf zuilen van persoonlijke verplichtingen, uitgebreid met hoofdstukken over de theologie, staatsleer, profetenleer en vooral de mystiek. Dit lijkt me geen boek voor beginners, maar voor diegenen, die het stadium van de eerste inleidingen voorbij zijn, vinden we hier een boeiende weergave van de receptie van de islamitische traditie door een contemporaine westerse intellectueel!- KS

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

* Op of omstreeks 21 jan. begint de vasten van Ramadan 1416 H. Idul Fitr wordt verwacht op 20 of 21 februari. De Werkgroep Islam van de Raad van Kerken heeft in meerdere talen een felicitatie opgesteld, die evt. met eigen kado of bloemen gestuurd kan worden naar plaatselijke vrienden en moskeeën. Bestellingen bij PB 203, 3830 AE Leusden, 033-4960329 (Mw. Renger).

* Op 11/12 maart wordt in Den Alerdink het vervolg gehouden op de landelijke ontmoeting imams/pastores. Opgeven bij ISN of de kerkelijke contactpersonen.

* Leren met en van elkaar, is de titel van een lezingenreeks rond het thema religie, geweld en (opvoeding tot) vrede. Per avond wordt het thema in een tweetal lezingen belicht vanuit het gezichtspunt van aanhangers van één van de vijf wereldgodsdiensten, te weten hindoes, joden, boeddhisten, christenen en moslims. De reeks wordt georganiseerd door het Centrum voor Interreligieus Leren van de Faculteit der Godgeleerdheid, Universiteit Utrecht, op zes maandagavonden in het Pax Christi Stiltecentrum, Godebaldkwartier 74 te Utrecht (in Hoog Catharijne, naast het Centraal Station). Data: 19 en 26 februari, 4, 11, 18 en 25 maart 1996. Aanvang 19.30 uur. Kosten f 10,- per avonden (studenten 2,50), f 50 voor de gehele reeks (studenten 12,50). Info bij CIL, PB 80105, 3508 TC Utrecht; 030-2535739

* De Dominicaanse Stuurgroep voor Gerechtigheid en Vrede organiseert drie studiedagen Ontmoeting met de islam

in Utrecht, Brigittenstraat 15 op 20 jan. 16 maart en 20 april, steeds van 10.15-16.00 uur.

* Van 11-18 maart houdt JCM, International Student Conference of Jews, Christians and Muslims, zijn 23e internationale conferentie onder het thema Are we prisoners of our history? War as a Challenge to our religious traditions, in Bendorf, bij Bonn. Voor info (en evt. subsidies!) Ute Stamm, Postfach 1264/ 56517 Bendorf/Rhein; tel; 00-49-2622-702336 of fax: 00-49-2622-702377.

* Selly Oak Colleges in Birmingham organiseren de 17th International Summer School on Islam and Christianity; info bij CSIC, Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations, Selly Oak Colleges, Birmingham B29 6LQ, fax 0044-121-472 8852.

* In een unieke samenwerking presenteren vier musea tentoonstellingen over Jerusalem als heilige stad voor joden, christenen en moslims: tot half mei in het Joods Historisch Museum en het Bijbels Museum te Amsterdam, Catharijneconvent te Utrecht en Heilig Land Stichting bij Nijmegen. Het Joods Historisch Museum houdt er bijna iedere zondagmiddag om 14.30 ook een gevarieerde serie lezingen bij. Info 020-626 9945. Voor lezingen in het Bijbels Museum (ook op zondagmiddagen): 020- 624 2436. - In de aankondigingen nemen de musea afstand van de nationalistisch-israëliësch gekleurde herdenking van '3000 jaar Jeruzalem'.

begrip

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel. 073-6145159 (tstnr. 3)